БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

№ 89 (5493) 1963 ч. апрель 14, воскресенье | Өртээ 2 көп

Хоорайларның болгаш суурларның арыг-шевери

— Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга. Бо дээрге партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазында кол сорулга кылдыр салдынган. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза совет кижилериң амыдыралы улам-на өөрүшкүлүг чаагай болуун дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

Ол улуг сагыш салыышкынны ажылчы чоннар каяда-даа хүн бүрү билип, ооң ачызын көрүп турар. Совет Тываның экономиказының болгаш культуразының шапкын хөгжүлдези ол сагыш салыышкынның чайыннанчак херечизи болур. Бистиң республиканың хоорайлары болгаш суурлары өзүп, сайзырап, чыл бүрүде чүс-чүс өг-бүдүлер чаа бажыңнарже көжүп кирип турар.

Тываның хоорайларының эң аныяа — Чадаана хоорай дүрген өзүп, чаагайжып турар. Чайгы үеде ол хоорайның кол кудумчулары ногаан үнүш-биле бүргеттинип кээр. Шагаан-Арыгның, Туранның болгаш Самагалдайның ажылчы чоннары чаагайжыдылга талазы-биле улуг ажылды чорудуп келген. Хоорайларда, районнар төптеринде хөй-хөй ыыштарны тарып, кудумчуларны, тротуарларны экижидер ажылдар чоруттунуп турар.

Республиканың найысылалы — Кызыл хоорай сөөлгү чылдарда танытынмас кылдыр чаартынган. Кызылдың чурттакчылары боттарының хоорайының дугайында улуг сагыш салып, чаагайжыдылга, арыг-шевер талазы-биле улуг ажылдарны кылган.

Хоорайларның болгаш суурларның арыг-шевер байдалын үлегерлиг тургузары чаагайжыдылганың чугула кезээ болур. Кудумчуларын, херим-кажаа иштиниң болгаш хөй-ниитиниң ажыглал черлериниң арыг-шеверин болгаш корум-чурумун чедип албайн тургаш, культурлуг чуртталга дугайын чугаалаан херек чок дээрзи билдингир.

Ынчангаш Шагаан-Арыг хоорай Совединиң күүскому час дүжүп кээри билек-ле хоорайның арыг-шеверинің дугайында хемчегларни чоруда бергени черле чөптүг. Бо ажылга депутаттарны, медицина ажылдакчыларын болгаш бүгү хөй-ниитини киириштирип турар. Ындыг ажылдарны хоорай, суур бүрүзүнге чорудары ам үеде чер-чер Советтериңден негеттинип турар.

Ооң-биле кады хоорайларның болгаш суурларның арыг-шеверин экижидер талазы-биле чамдык черлерде чогуур хемчег албайн турарын демдеглезе чогуур. Чадаана хоорай Совединин күүсному бо талазы-биле ажылды бо чылын оожум чорудуп турар. Хоорайның кудумчулары бокталып, малгашталган, хөй-хөй бажыңнарның херим-кажаазының ишти аштаттынмаан. Хоорайның арыг-шеверин экижидер талазы-биле Чадаана хооркүүском дээштиг хемчегларни оожум ап турар. Хуу чуртталга бажыңнары хамаанжок, коммунал ажылагийның бажыңнарының, албан черлерининг чаны, херим-кажаазының ишти арыглаттынмаан. Бок төгөр черлер, арыгланыр бажыңнар антисанитарлыг байдалда турбушаан. Ында садыг, ниитиниң чемненилге черлериниң девискээри арыг-шеверлеттинмээн. Ындыг турбуже Чөөн-Хемчик райпозунуң баштаар чери бок ашталгазының талазы-биле хемчеглер албайн турар. Санитар инспекциязы болгаш милиция салбыры ону тоовайн турары база-ла шын эвес.

Кызыл-Мажалык болгаш Барыын-Хемчик районнуң өске-даа суурлары база-ла часкы ашталганы чорутпайн, олче хөй-ниитиниң күжүн мобилизаставайн турар. Ол ышкаш Кызылда безин аштап, арыглаар ажыл массалыы-биле калбарбайн турар.

Хоорайларның болгаш суурларның арыг-шевер байдалын үлегерлиг тургузары—чер-чер Советтериниң чугула херээ. Ол дээрге совет кижилериң культурлуг чуртталгазының, кадыын камгалаарының бир чугула кезээ болур. Чурттакчылыг чер бүрүзүнге часкы арыг-шеверлээшкинни өй-шаанда организастыг чорударынче, арыг-шеверниң корум-чурумун шыңгыы сагыырынче чонну эвилелдээри бүгү хөй-ниитиниң, Советтерниң болгаш ажыл-агый, бүдүрүлге, албан черлериниң чугула хүлээлгези болур.

Бо сорулга түр үениң эвес, а үргүлчүнүң кичээнгейинге турар ужурлуг. Ынчангаш санитар-чырыдышкын ажылын чон ортузунга калбартыры эргежок чугула. Медицина ажылдакчылары санитар-культура дугайында тайылбыр массалыг ажылды чоруштушаан, арыг-шеверниң корум-чурумун хүн бүрү контрольдаар, чер бүрүзүнге арыг-шевер дээш кол демиселчилер болур.

Хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазының, арыг-шеверининг талазы-биле чер-чер Советтери, оларның доктаамал комиссиялары, квартал комитеттери улуг организакчы ажылды чорудар ужурлуг. Олар чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга дугайын тодаргай планнап, ону боттандырарынга чогуур үе шагны эрттирбес хүлээлгелиг.

Делегейниң ажылчы чоннарының улуг байырлалы — Май бири чоокшулап орар. Бо байырлалга уткуштур ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин көдүрери-биле кады, хоорайларны, суурларны аштап, арыглаарынче ажылчы чоннарны массалыы-биле организастаар херек.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер хемчеглер дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязының хүлээп алган доктаалында хоорайларның, суурларның чаагайжыдылгазынче кичээнгей салып, культура болгаш чаагайжыдылга дээш демиселге бүгү чонну киириштиреринің чугулазын айыткан. Ынчангаш бо айтырыг чер-чер Советтериниң, бүгү хөй-ниитиниң кичээнгейинің төвүнге турар ужурлуг.

СЫЛТЫСТАРЖЕ ОРУКТУ БАШТАЙ АЖЫТКАННАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Кремльде Съездилер Ордузунга Космонавтиканың хүнүнге алдар болдурган байырлыг хурал

Чер кырында эң-не чаа байырлал—Космонавтиканың хүнү бистиң частыы каастаан. Космонавтиканың хүнүн чүгле Октаргайның делгемнеринче баштайгы оруктарны ажыткан ужудукчу-космонавтар, эртемденнер, инженерлер болгаш ажылчыннар демдеглеп турар эвес. Кацны шуткуп турар металлургтар-даа, кур черлерниң комбайннарының штурманнары-даа, Сибирьниң гидроэлектростанциялар тудугжулары-даа, чер шинчилекчилери—геологтар-даа ол байырлалга база-ла хамаарылгалыг. Бүгү совет улус ол байырлалдың чогаадыкчызы. Бистиң чуртувустуң космоска чедип алган тиилелгелерин бүгү совет улус чер кырынга дарганнаан.

Бистиң чаа байырлалывыстың бодунуң чаңчылдары ам безин бар болуп турар. Октаргайны шингээдип алырының темпилери байырлалдан байырлалга чедир өзүп турар. Совет чуртту космоска эрес-маадырлыг чоруктар-биле алдаржыткан маадырларның саны база ийи катап көвүдээн. Бо өөрүшкүлүг байырлалды ийи удаа демдеглевишаан, москвачылар совет кижилериң—сылдыстарже оруктарны баштай ажытканнарның мурнакчы отряды найысылалдың дээре залы—Кремльде Съездилер Ордузунга апрель 12-де чыылган.

Съездилер Ордузунуң ханазында Владимир Ильич Ленининиң улуг чуруу. Совет кижилер угаан-бодалдың ол тиилелгезин, бистиң ниитилел тургузуувустуң тиилелгезин эргим баштыңчызының ады-биле холбаштырып турар.

Космостуң маадырлары **Ю. А. Гагарин, Г. С. Титов, А. Г. Николаев, П. Р. Попович** олар залга көстүп кээрге, алды муң кижи бут кырынга туруп, өөрүшкүлүг адыш часкап турганнар.

Партиянын, чазактың удуртукчулары байырладыг хуралга келген. Президиумга эштер **Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, А. И. Микоян, Д. С. Полянский. М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, А. Н. Шелепин** көстүп кээрге чыылганнар байыр чедирип, үргүлчүлелдиг адыш часкап турганнар.

Хуралдың Хүндүлүг президиумун эш Н. С. Хрущевту баштадыр СЭКП Төп Комитединиң Президиумун соңгуур деп саналды динмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Космонавтиканың хүнүнге алдар болдурган ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң байырлыг хуралын Москва Совединиң күүскомунуң дарганы **В. Ф. Промыслов** ажыткан.

— Бөгүн бүгү совет улус Космонавтиканың хүнүн—Совет Эвилелиниң хамаатызы—коммунист Юрий Алексеевич Гагаринниң делегейге эң-не баштай космоска чижеглээр чүве чок чоруушкунунуң ийиги чыл оюн аажок улуг өөрүшкүнүг болгаш чоргаарадың сагыш-сеткили-биле демдеглеп турар—деп В. Ф. Промыслов чугаалаан. Бо хүнү совет кижиниң дидим бодалының, ооң угаанының өндүр чаагайының, бистиң эртемивистиң болгаш техникавыстың тиилелгезиниң байырлалы кылдыр кезээде демдеглеп эрттирер.

Залда чыылганнарның мурнундан, Москваның бүгү ажылчы чоннарының мурнундан эш Промыслов Космонавтиканың хүнү-биле холбаштыр Октаргайның көрүп четпес делгемнерин тиилелгелиг штурмнап турар ужудукчу-космонавтарга, эртемденнерге, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга изиг байырны чедирген.

Индирде ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик **М. В. Келдыш.** Космонавтиканың хүнү—ол дээрге бистиң чуртувустуң бүгү улузунуң байырлалы-дыр, чүге дээрге Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң көзүлбээн чечектелиишкинин чедип ап, кыска хуусаада экономика, техника, эртем, культура талазы-биле аажок улуг бурунгаарлаашкынны боттандырып шыдаан бистиң улустуң аажок улуг күш-ажылының ачызында космосче баштайгы ужудуушкунну боттандырар аргалыг болган деп эртемден чугаалаан. Капитализмниң кинчизинден хосталган, долу чогаадыкчы энергиялыг, амгы үениң мурнакчы идеяларынга—коммунизмниң хөрээнге бердинген чүгле ол улус кижи төрелгетенниң дээре угаанларының чүс-чүс чылдарда күзеп чораан чүүлдерин боттандырып шыдаар аргалыг.

Космос делгеминче кижилериң ужудуушкуниарын боттандырар төлээде ажып эртер ужурлуг турган улуг бергелериң дугайын М. В. Келдыш сактып чугаалаан. Ужудуушкунну белеткеп турган кижилериң аажок улуг дидим чоруу, космосче баштайгы ужудуушкунну боттандырар кылдыр бүзүреттирген кижиниң шылгарангай маадырлыг чоруу, партияга болгаш улус чонга ооң кызыгаар чокка бердинген чоруу негеттинип турган дугайын ол чугаалаан. Ындыг кижи баштайгы ужудукчу-космонавт Юрий Алексеевич Гагарин болган.

Дөрт ай безин четпес үе эрткенде ужудукчу-космонавт Герман Степанович Титовтуң башкарганы «Восток-2» деп космос корабль-спутнигин космосче салып үндүрген. «Восток-2» 700 муң ажыг километрни ужудуп эрткен, ол болза Черден Айга чедир хемчээлден барык ийи катап ажып турар. Совет космонавтар Андриян Григорьевич Николаев, Павел Романович Попович оларның делегейде баштайгы хөй хүннерде бөлүк ужудуушкуну космосту шинчилээр талазы-биле аажок улуг чедиишкин болган.

Ийи чылдарның дургузунда космосту шинчилээриниң хемчээлдери улуу-биле калбарганын академик демдеглээн. Совет эртемденнер космосту шинчилээр эң болбаазырангай «Космос» деп аппараттарны алган, ол аппараттарның дузазы-биле ионосфераны, чер магнетизмин, Хүнүү, космос херелдерин, Чер кырының агаарын эртем талазы-биле шинчилээриниң делгеренгей программазын боттандырып турар.

1962 чылда Черниң 12 «Космос» деп кылымал спутниктерин салып үндүрген. «Космос-5» деп спутник бодунуң ужудуушкунун барык бир чыл үргүлчүлеп турар болгаш эртем талазы-биле үнелиг медээлерни Черже дамчыдып берип турар.

Планеталар аразынга ужудар автоматтыг станцияны Марс планетаже салып үндүрерин Совет Эвилелинге эң-не баштай 1962 чылдың ноябрь 1-де боттандырган. «Марс-1» деп станция ам безин планеталар аразының делгеминге 100 миллион километр ажып турар хемчээлди эрткен болгаш талыгыр ырак космоска радио харылзааның делегей рекордун тургускан.

1963 чылдың апрель 2-де совет эртемденнер болгаш инженерлер «Ай-4» деп автоматтыг станцияны салып үндүрерин боттандырган болгаш Айны шинчилээр талазы-биле чаа үечаданы ажыдып турар.

Совет кижилер алдарлыг херектерни ам-даа эвээш эвести бүдүрер болгаш Октаргайже, Хүн системазының планеталарынче улам ырадыр ханылап кирер. Ындыг болза-даа совет космос корабльдериниң баштайгы тургузукчуларының болгаш бистиң баштайгы ужудукчу-космонавтарның эрес-маадырлыг чоруктары кижи төрелгетенниң культуразының төөгүзүнге эң-не чайыннанчак болуушкуннарның бирээзи болуп артар деп, М. В. Келдыш түңнелинде чугаалаан.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры саналга-аналитиктиг машиналар заводунуң дарганы **Б. С. Егоровка** сөс берген.

— Космонавтиканың хүнүн демдеглевишаан, Юрий Гагарин-биле, Герман Титов-биле Андриян Николаев, Павел Попович оларның кожа олуруп турарын көрүп тур бис—деп оратор чугаалаан. Бистиң алдарлыг маадырларывыс—космонавтарга сагыш-сеткилдиң ханызындан байыр чедирип тур бис. Космос корабльдериниң тургузукчулары — бистиң совет эртемденнерге, конструкторларга болгаш ажылчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис.

Эрес-соруктуг болгаш маадырлыг чорук бистиң улустуң кезээде мөзүшынары болуп келген. Бо кайгамчык мөзү-шынарлар бистиң хүннерде чүс катан күштүг болгаш чайыннандыр илереттинип турар. Коммунистиг партия коммунизм дээш улуг эрес-маадырлыг чорукче совет кижилерни көдүрүп үндүрген. Ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш бистиң интеллигенцияның эрес-маадырлыг күш-ажылы—коммунизмниң оруу-биле, Коммунистиг партияның Программазының айыткан оруу-биле бистиң шимчээшкинивисти хүн келген тудум-на дүргедип турар күчүлүг шимчедикчи ол-дур.

Бистиң завод саналга-аналитиктиг машиналарны бүдүрүп үндүрүп турар. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, бүдүрүлгени автоматчыдарынга болгаш механизастаарынга, эвээш ажыктыг күш-ажылдан кижилерни хостаарынга ол машиналар кайы хире ужурдузалыг болуп турарын эки билир бис.

Бистиң Төрээн чуртувустуң улам күштүг болгаш байлак болганы — ол дээрге улус чоннуң чогаадыкчы күш-ажылының түңнели. Коммунистиг партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң ханы мерген политиказының түңнели-дир деп, Б. С. Егоров бодунуң чугаазынга демдеглээн.

Коммунистиг партия, Совет чазак улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың политиказын шудургу болгаш чайгылыш чокка чорудуп, чепсеглениишкинни эндере бүдүрер дээш эвес, а экономиканы хөгжүдер, космосту шингээдип алыр талазы-биле чурттарның чарыжы дээш туржуп турар. Бо тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиканы изии-биле чүүлдүгүнүп база деткип турар бис деп Москваның ажылчыны медеглээн. Ындыг болза-даа бистиң тайбыңга ынакшылдыг чоруувусту кошкаавыс кылдыр билип турар кижилерге мынчаар чугаалаар бис: бистиң ракеталарывыс үүгле тайбыңның космос корабльдерин болгаш спутниктерин орбитаже үндүрүп шыдаар эвес. Дайын авантюраларынга ынак кижилерни кезедиринге олар кезээде белен дээрзин билип алынар, дээрги империалистер.

Москваның ужар чүүл институдунуң студентизи **Тамара Ходанова** чүве чугаалаан.

— Кайгамчык байырлал — Космонавтиканың хүнү-биле холбаштыр найысылалдың аныяктарының мурнундан силерге, эргим эштер космонавтарга чүректиң ханызындан байыр чедирер, күчүлүг космос корабльдериниң бүгү тургузукчуларынга, бо залда олуруп турар бүгү кижилерге байыр чедирер болгаш комсомолчу изиг байырны силерге дамчыдар улуг алдар менээ онаашканынга аас-кежиктиг болдум—деп ол чугаалаан.

Кижиге мындыг байырлалды берген чуртта, күш-ажылдың болгаш маадырлыг чоруктуң чуртунда, тура-соруктугларның болгаш маадырларның чуртунда, коммунизм тургузукчуларының чуртунда чурттап турарывыска бистер чоргаарланып турар бис.

Совет аныяктар бистиң кайгамчыктыг космонавтарывыска чоргаарланып, олар — ленинчи комсомолдун кижизиткеннери болуп турарынга чоргаарланып турар. Бистер база силер ышкаш: бодунуң чонунуң, төрээн Коммунистиг партияның шынчы ооллары болгаш кыстары болурун күзеп турар бис. Бистер сорулгаже чүткүлдүг чорукка, биче сеткилдиг болгаш бөдүүн болур чорукка силерден өөренип тур бис. Силер биске чоок, төрел кижилер болу берген силер.

Мен Москваның ужар чүүл институдунда өөренип турар мен, бодумнуң келир үеде мергежилимге кончуг ынак мен деп, Тамара Ходакова уламчылаан. Бисти Айда, Марста, Венерада кандыг ажыдыышкыннар манап турарын бодап кээрге, сеткилсагыш хайныгын кээр-дир.

Ынчалзажок бистиң чер кырында ажыл-херектеривис база эвээш эвес. Бистер, студентилер, билиглерни шингээдип албышаан, ам, бөгүн-не Төрээн чуртка ажыктыг чүүлдү кылырын оралдажып турар бис. Бистиң курска кылыр болгаш дипломнуг ажылдарывыс бүдүрүлгеге ажыглаттынган турарын чедип ап турар бис. Ынчаарга Москва студентилериниң он муң ажыг ажылдары практикага ажыглаттынган турар дээрзин айыткаары менээ өөрүнчүг-дүр.

— Бистерге, ужудукчу-космонавтарга, кылган бүгү-ле эки чүүлдер дээш, төрээн Коммунистиг партияга, Совет чазакка, залда олуруп турар сидер бүгүдеге, бистиң бүгү чонувуска болгаш эргим Никита Сергеевич Хрущевка чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илередирин чөпшээреп көрүнер — деп, космонавт **А. Г. Николаев** чугаалаан.

Бөгүн бистиң демдеглеп турарывыс Космонавтика хүнү бо дээрге магалыг байырлал-дыр, күш-ажылдың болгаш кижиниң угаан-бодалының бойдустуң күштерин ашкан тиилелгезиниң байырлалы-дыр. Ол байырлалды бистиң үевис — социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезиниң үезинде боттандырган.

Черни долгандыр орбита-биле болгаш ол ышкаш өске планеталарже ооп-даа нарын болгаш үр космос ужудуушкуннарын чорудуп болур дээрзин корабль-спутниктерниң бөлүк ужудуушкуну бүзүрелдиг көргүскен.

Космонавт Айның кырынга будун базарының-даа үези келир деп, оратор онзалап демдеглээн. Кижи төрелгетенге коммунизмче орукту салып турар совет кижилер ындыг ужудуушкуннарны боттандырарынгадаа баштайгылар болур, ыраккы октаргайдарның баштайгы ажыдыкчылары болур дээрзинге бистер бүзүрээр бис.

Совет кижи космосче бир дугаарында көдүрүп үнген ол үеден бээр ийи чыл эрткен деп, космонавт түңнелинде медеглээн. Бис ам дөрт кижи бис. Моон соңгаар үе эртерге чаа аттарны силер билип алыр силер. Бистиң Төрээн чуртувус кайы хире магалыг кижилерни кижизиткенин билип алыр силер. А амдызында мен оларга, бистиинде ужар чүүлде болгаш космонавтикада чугаалажыры ышкаш, бедик дээрни, совет эртемниң ады-биле, бистиң күчүлүг Ада-чуртувустуң ады-биле алдарлыг шылгаралдарны сеткилимниң ханызындан күзеп каар бодай-дыр мен.

Индирде — делегейде бирги ужудукчу-космонавт **Юрий Гагарин.** Ооң чугаалааны болза:

— Ийи чыл мурнунда космос кораблиниң төгерик соңгазындан бистиң планетавысты хайгаарап чораан, ол ындыг-да кончуг улуг эвес-тир деп бодап чораан мен, ынчалза-даа эрткен ийи чылдарның дургузунда яныы-бүрү чурттарга барып чораан болганымда, ам мынча деп чугаалап болур мен: чок, бистиң черивис черле ынчаш улуг-дур, чер-ле болганда бистиң өөнүктеривис кончуг хөй-дүр.

Космосче баштайгы ужудуушкунубиле совет кижи Октаргайның кур черинге баштайгы иззәшкинни кылган деп ынчаарда чугаалажыр турган болгай. Ийи чыл мурнунда шынаала ындыг турган. Чүгле ийи чыл мурнунда. Ам бир эвес Октаргайны кур чер деп адаар чүве болза, чазалганы кылыр херек. Ол дээрге андарган кур чер-дир. Боттарынар бодап көрүнер даан: бистиң эштеривис космоска чүс үжен иззәшкинни кылган, ийи чүс хире шактарда орбитага чоруп келгеннер-дир. «Космос» серизының 13 спутниктери, планеталар аразының автоматтыг станциялары, Ай ракеталары... Ол бүгү чүүлдер хостуг күш-ажылга, совет улуска, Коммунистиг партияга байырлалдыг гимн кылдыр чангыланып турар.

Кайгамчыктыг совет эртемденнерге, шылгарангай конструкторларга, инженерлерге болгаш техниктерге, бистиң алдарлыг ажылчын аңгывыска — космос ракеталарын болгаш корабльдерин тургускан болгаш оларның чижеглээр чүве чок ужудуушкуннарын хандырган бүгү кижилерге бистиң ханызы-биле өөрүп четтиргенивисти бөгүн, Космонавтиканың хүнүнде база катап илередирин күзеп тур мен.

Космоска кайгамчыктыг тиилелгелерге бистиң улузувусту мерген угаанныг Коммунистиг партия, ооң ленинчи Төп Комитеди чедирип келген деп, космонавт чугаалаан. Космосту штурмнаарынга эргежок чугула бүгү материал-техниктиг байдалдарны партия белеткээн, Төрээн ада-чуртунуң алдары дээш, коммунизмниң тиилелгези дээш маадырлыг чоруктарны кылып шыдаар аргалыг кижилерни кижизиткен болгаш сорук киирген. Совет Эвилели Каттышкан Штаттарны ырак мурнап эрткеш, космосту шингээдип алырынга магалыг чедиишкиннерни чедип алган.

Коммунистер чүгле чер кырынга эвес, харын-даа космоска безин кижи төрелгетенниң авангардында чоруп турарын ам кижи бүрүзү көрүп турар. Бистиң социалистиг ниитилел тургузуувустуң капиталистиг тургузугдан артык күштериниң дугайын ол херечилеп турар.

Бистер, ужудукчу-космонавтар, ооң-даа артык нарын ужудуушкуннарга быжыг-турштуг белеткеп, кужениишкинниг өөренип база дадыгып тур бис. Херек кырында боттуг магалыг совет амыдырал, чоннуң ынакшылы, Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединиң, бистиң эргим Никита Сергеевичивис Хрущевтуң доктаамал кичээнгейи болгаш ада-сагыш салыышкыны бисти өөртүп, сорук киирип турар.

Төрээн чуртунуң, төрээн Коммунистиг партиязының, Совет чазааның кандыг-даа даалгазын күүседиринге ужудукчу-космонавтар кезээде белен дээрзин силерге бүзүредирин чөпшээреп көрүнер, эштер деп, түңнелинде Юрий Гагарин медеглээн.

* * *

Кижи төрелгетенге сылдыстыг талыгырларже орукту ажыткан совет кижилериң маадырлыг чоруу, коммунистериң маадырлыг чоруу чүс-чүс чылдарда мөңгези-биле чурттаар. 1961 чылдың апрельдің 12-зи планетаның чыл демдеглелинге мөңгези-биле артар. Совет Эвилелиниң гимнизиниң аялгазы зал иштинге база катап чангыланы берген. Ол аялга космоска чаа тиилелгелерже, коммунизмниң тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырыг кылдыр чангыланып турган.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Кузбасс совнархозунуң Ново-Кемеровскиде химия комбинадынга капролактамның бүдүрүлгезин тударынга болгаш ажыглалга киирерінге чедип алган чедиишкиннери дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың апрель 12-де Чарлыы-биле РСФСР-ниң тудуг министерствозунуң «Кемеровохимстрой» трезиниң болгаш өске-даа организацияларның эң-не шылгарап үнген 95 ажылчыннарын, удуртукчу болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдери-биле шаңнаан.

Чеди чылдың бешки чылының часкы ажылдары

„Найыралдың“ тараажылары

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылынга белеткелдиг ужурашкан. Таарымчалыг дериттинген турлагларда тракторларны, кожулда машиналарын, үрезин болгаш кывар-чаар материалды бүрүн белеткээн, механизаторлар чүгле черниң эриирин манап турган.

Хову ажылынче Шаңчының бригадазы мурнап кирген. Эрткен чайын болгаш күзүн аңдартынган 5000 гектар шөлдүң шыгын үш агрегат базырып эгелээн, олар 350 гектарны идиртээн. Апрельдің баштайгы чылыг хүннери экижээн тудум-на, шөлче тракторлар немей үнүп, хову ажылында күш хүн бүрү улам немежип турар. Чер аңдарылгазынче 5 тракторлар кирген, чоокку хүннерде чажып эгелээри-биле 5 «Беларусьту» база белеткээн.

Аймыырлыгның байлак дүжүттүг шөлдериниң ыржымын күчүлүг тракторлар база хөлзедипкен. Чер аңдарылгазында 1, шык базырылдазында 5 агрегат кирген. Арткан тракторлар хову ажылынче база дараалаштыр үнүп эгелээн. Терезиниң хову турлаанда бүгү чүүл база белен.

Усть-лабинчилериң кыйгырыынга улам сорук кирген совхозтуң ажылышчилери, чуртка тараа бүдүрерин көвүдедир сорулга-биле тодаргай хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Тарылганың шөлүн эрткен чылдыындан 3000 гектар калбартыр азы ниитизи-биле 17560 гектар чедирер; тараның ниити чыылдазын 12500 тонна кылдыр, а күрүнеге 6500 тоннаны белеткээр хүлээлге алдынган. Олар сөзүн эзлеп шыдаар.

БАШТАЙГЫ ХҮНДЕ

ЫЫГЫЛАК. (Телефон-биле). Усть-лабинчилериң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң тараажылары май мурнунуң социалистиг чарыжын улам калбартып турар. Тарылгага белеткел эткен чылдан эки болганын хову ажылының баштайгы хүннери илереткен.

Чаңгыс-Тейниң байлак шөлүнде күчүлүг тракторлар хөделип эгелээн. Ажылдың бүдүнгүрү, кылган чүүлдүң эки шынары дээш чарыштың мурнуку одуруунда Саая Опан-оолдың болгаш Ооржак Матпас-оолдуң башкарган агрегаттары; Черниң эрээнинге холбаштыр тракторларны, хову ажылынче күштү хүн бүрү улам-на немей киирип турар.

Моңгуш Калдар-оолдуң кукурузачылары Улут-Ховунуң шөлдеринде база ажылдап эгелээн.

Механизаторлар хүлээнип тур

Чеди чылдың бешки чылы чер ажылының болгаш мал ажылының күчүлүг көдүрлүүшкүнүнүң чылы болган турзун дээш, совет кижилерни байлак дүжүт-биле өөртүр дээш бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжына киржирин, ынчангаш бо чылын ниитизи-биле 30406 гектар тарылганы чорударын, ооң иштинде 21470 гектар тараа культураларын, 8350 га мал чемнерин тарыырын Барыын-Хемчик районнуң механизаторлары боттарының чөвүлел хуралынга чыглып келгеш хүлээнгеннер.

Тарылганың агротехниктиг хуусааларын болгаш чурумнарын шыңгыы сагып тургаш гектар бүрүзүнден 10,4 центнер тарааны, 100 центнер картофельди, 120 центнер ногаа культураларын, кукурузаның 300 центнер ногаан массазын, 110 центнер чигир свёклазын өстүрүп, ажаап алырын барыын-хемчикчилер хүлээнген.

Районнуң тараажылары 14000 га черниң шыгын базырар, 12332 га суггаттыг черлерге тарылганы чорудар. Ынчангаш тракторист бүрүзү эзлчег нормазын күүседирин 110 хуудан кудулатпас, техниканың ажаалдазын болгаш эдилелин экижидер, кывар-чаар материалдарның камналгазын 4—5 хуудан кудулатпас деп боттарының социалистиг хүлээлгезинде бижээн.

Трактор агрегаттарының аразынга социалистиг чарышты калбартыр, ооң түңнелдерин беш хонук санында үндүрүп турар, ынчангаш Чөөн-Хемчик районнуң механизаторларын чарышка кыйгырар деп доктаадып алгаш, районнуң тараажылары ам часкы хову ажылдарынче шулуудап кирицкен.

ЧУРУКТА: Барыын-Хемчик районнуң механизаторларының чөвүлел хуралының киржикчилери (солагай талазындан оң талазынче): «Барлык» совхозтуң қол инженери Юрий Сапчай, тракторизи Сарыглар Чудак-оол, «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының слесары Федор Чульдум, «Большевик» колхозтуң тракторизи Ооржак Матпай-оол, «Тээли» совхозтуң тракторизи Каң-оол Содунам, «Шекпээр» совхозтуң тракторизи Ооржак Чүргүлдей.

Фото Г. Федосеевтии.

Мурнакчы тракторист

Иргит Чичиижик — Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң аныяк тракторизи, техниканы камныг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг эдилээриниң үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчыларның бирээзи.

Ол, эрткен чылын «ДТ-54» трактор-биле 870 гектар черни аңдарган болгаш 450 кг кывар-чаар чүүлдү камнап алган. Техниктиг хайгааралды эки тургусканындан, ооң тракторунга чыл дургузунда үрелиишкин болбаан.

Эш Бичиижик кышкы үеде малчыннарга дузалажып ажылдаан. Сесегениң чеди кодан аныяк инектеринге, № 1 сүт-бараан фермазынга сиген болгаш савак сөөртүп ажылдап, хүн нормазын 150—200 хуу күүседип келген. Колхозтуң баштаар чери ооң кызымаккай ажылын үнелеп көрүп турар болгаш ооң адын Хүндүлел самбыразында киирген, а бодун өртектиг чүүл-биле шаңнаан.

Мурнакчы тракторист ам бодунуң тракторун часкы хову ажылынче киреринге белеткеп алган. Чоокта чаа колхозтуң механизаторлар хуралынга ооң чугаалааны болза:

— Ажылга эки-багывысты көргүзер үевис-даа келди-ле, эштер. Бодум тракторумну болгаш сеялкаларымны белеткеп алдым. Эзлчег нормазын бо харыысалгалыг компания үезинде 175—200 хуу күүседиримни хүлээндим.

Түннел чүнү көргүскенил?

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунга «ДТ-54» тракторну өөренир бөлгүмге 20 ажыг кижи өөренип эгелээн турган. Оларның иштинден чоокта чаа 9 кижи шылгалда эрткен болгаш 5 кижи тракторист мергежилди чедип алган.

Бөлгүм чогуур негелдезинге чедир ажылдаваан дээрзин түңнел боду-ла көргүзүп турар. Маңза агрономия талазы-биле темаларга кичээлдер барык-ла болбаан, техниканың айыыл чок чоруун хандырарының айтырыгларынга дыңнакчыларның билии чавыс болган.

Кадрлар, негелде

Салдынган сорулгаларның күүседези хамыктың мурнунда кадрларны кижизидериниң, олардан негелдени дынзыдарындан, оларның ажылга мергежилин бедидериниң хамааржыр деп СЭКП-ниң XXII съездизи айытканы.

СЭКП-ниң Өвүр парткому ажыл-агыйның шиитпирлиг участоктарынга ажылды эки организастап, башкарып билир дуржулгалыг кадрларны, ылаңгыя коммунистерни быжыглап, районуң улус ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге биче эвес чедиишкиннерни чедип ап турар. Оон түннелинде районуң колхозтары 1962 чылда күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткеннер. Бо чылдың бирги кварталында эт, сүт садар талазы-биле хүлээлгезин район база хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Ажыл-агыйның удуртулгазынга шыырак билиглиг, эки организакчы кадрлар турарга, түннелдер эки болурунуң чижээн мурнунда хожудангай ажылдыг турган «Кызыл тук» колхозтуң амыдыралындан көрүп болур. Колхозтуң даргазынга С. Седен, партия эге организациязының секретарынга эш Д. Бюрбю ажылдай берген соонда ол колхозтуң ажылы чоорту сегин эгелээн. Колхоз 1961 чылдан эгелээш, күрүнеге эт, сүт, дүк садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин районуң колхозтарындан үргүлүү мурнал күүседип турар апарган. Колхозта күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг, оон экономиказының кол адыры болур мал ажылынан алыр орулга чыл келген тудум өзүп турар.

Колхоз эрткен күзүн ниитиниң малын кыштаглаашкынга эки белеткелдиг киргени-биле малы хүр кыш ажып, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап ап турар. Бо эки түннелдерни «Кызыл тук» колхоз канчап чедип ап турарыл дизе, оон удуртукчулары кадрларны кижизидеринге кичээнгейни дынзытпышаан, бедик сагылга-чурумуг болурун, ажылчы чоонуң негелделерин дыннангыр хандырарынга, күрүненің эрге-ажыын камгалаарынга принципиалдыг, ак-сеткилдиг болурун олардан шынгыы негеп турарындан чедип ап турар.

Бо үстүнде бедик негелделерни четпес күүседип турар колхоз удуртукчулары күрүне, хөй-ниитиниң эрге-ажыынга дүүшпес чоруктарны боттары кылыптар таварылгалар районда база бар болуп турар.

Маная «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы А. Шаалы биле ында мал эмчизи О. Лаа-Хөө оларның боттарының ажыл-чорудулгазынга кылып турган четпестерин болгаш частырыгларын чижек кылдыр көргүзүп болур. Чоокта чаа районда партия-күрүне контролюнуң комитеди ол колхозтуң сан-хөө болгаш отчёт-учёдунуң байдалын хынап көрген. Хыналданың түннелинде илерээни болза, колхоз даргазы эш А. Шаалы, ол колхозтуң кол бухгалтери акша-хөренгини чарыгдаарда будуулге болгаш сан-хөө планын удуртулга болдурбайн турган болгаш колхозтуң отчёт-учёдунга сандаргай чоруктар кылып турганнар. Чижээ, колхозчуларның күш-ажыл төлевириниң колхозтуң орулгазының 41 хуузун азы пландан ажыр 20368 рубльди чарыгдаан. Колхозтуң улустан алыр өрези бо чылдың январь 1-де 9678 рубль четкен азы 2,2 катап өскен. Моон түннелинде колхоз ам үеде акша-хөренги талазы-биле бергедеп турар.

Оон ынай колхоз даргазы эш А. Шаалы отчётка күрүне негелээр чорукту база кылып турган. 1962 чылдың ноябрь 30-де колхозта херек кырында бар турган үрезин тарааны 41250 кг ажыг кылдыр медээге көргүскен. Мал үчёдунга күрүне негелээр чорукту база кылып турган. Колхозтуң мал эмчизи О. Лаа-Хөө 1962 чылдың июнь айда малчын М. Дарый-оолдуң хоюндан 100 хураган төрүттүнген деп меге медээ кылган, колхоз баштаар черинге киирерге, эш Шаалы ол меге медээни хүлээп алгаш, отчётка киирген, ынчаарга отчётка негелеп киирген ол хураганнар бо чылдың февральда илерей бөөр апаарга, колхоз даргазының хүлээлгезин күүседип турган С. Ховалыг мал эмчизи О. Лаа-Хөө-биле ийилээ 100 баш хунан хойлар ол айда өлген деп үндүр бижип, күрүне негелеп турганнар.

Районуң партия-күрүне контролюнуң комитеди хемчег көргүзери-биле бо эштериниң хөрээн чогуур черлерже шилчидип берген.

Бо бүгү чоруктар бо колхозка чүге бооп турганы дизе, колхозта партия организациязы (секретары эш М. Кечил-оол) колхоз будуулгезинде ажылдап турар ажыл-ишчилериниң өтүзүнга партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организакчы ажылдарны куду деннелге тургузуп, кадрлардан негелдени кошкак кылып турарындан болуп турар. Оон уламындан колхозта күш-ажылдың сагылга-чуруму багай, дыка хөй колхозчулар колхоз будуулгезинге ажылдавайн турар. Колхозта партияның көскү агитациязы, лекция пропагандазы тергиин багай. Партия организациязының парлалга органы «Коммунист» деп хана солуну эрткен чылдың ноябрь 8-тен бөөр үнмээн.

Партия өөредилгезин болгаш колхозчуларның техника өөренир талазы-биле бүгү-ниити өөредилгезиг партия организациязы багай удуртуп турар. Оон уламындан колхозта техника өөренириниң белгүмү январьдан бөөр ажылдавайн барган.

Оон ынай хөй-ниити организацияларының санал-оналын үнелевес, оларның күжүнге даянмас, кижилерни ажылче организастаарда чүге чагырар-дужаар арганы колдадып турар чамдык удуртукчулар районда база бар. Маная «Торгалыг» колхозтуң даргазы эш Мирчиниң ажылдап турарын чижек кылып болур. Бо колхозтуң удуртукчулары ажылда четпестерни илереткен санал-шүүмүүлелдерден чогуур түннел кылбайн, үстүү организацияларның айтышкыннарын чогуур үезинде күүседир дээш эки хемчеглер албайн турарындан ол колхозтуң сүт-бараан фермаларында болгаш хойжу бригадаларының төптеринде мынчага чедир чунар бажыңнар туттунмаан, радио, электри тургустунмаан.

Районда партия-күрүне контролюнуң комитеди, колхозтарда, албан организация черлеринде тургустунган аная дузалаар белүктер база постулар улусчу контрольдун ажылынга массаларның киржилгезин улам күштелдирип тургаш, районуң ажылагыында бар четпестерни дүрген чайладыр талазы-биле районуң партия, совет органнарынга бүгү талазы-биле дузалаары чугула болуп турар.

М. СЕРЕН-ДОРЖУ.

Өвүр районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы.

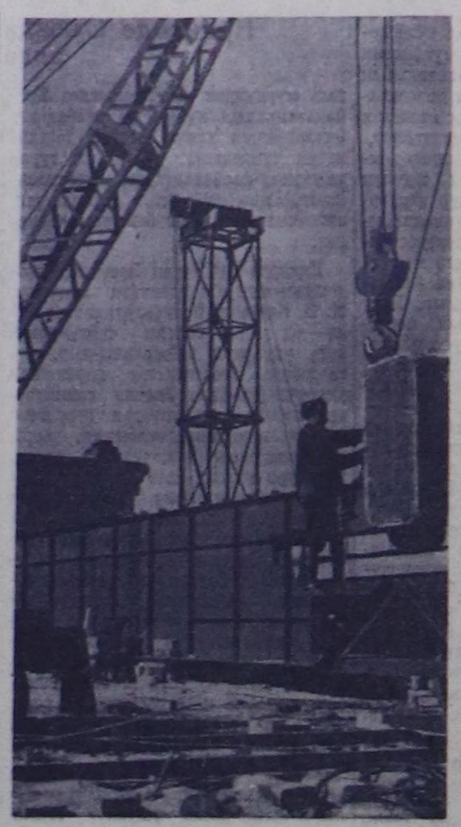

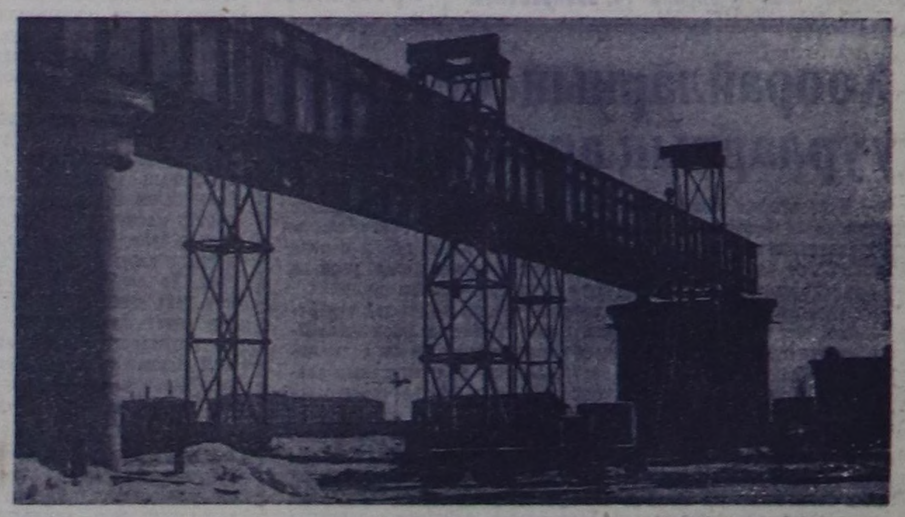

КӨВҮРҮГНҮ ТУДУП ТУРАР

Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг. Абакан биле Кызыл аразының чазаглыг оруу олап кежер. Сөөлгү чылдарда орта хей-биле долдурган резина тепкиштер кырынга кылган көвүрүг турган. Ол көвүрүглеп чүгле чиик чүк эртер болганы-биле, чаа тудугларга дүрген херектиг материалдар саадалгалыг кежиртинип, күзүн ийикпе чазын кештинмейн баар таварылгалар турган. Эң-не чугула бараанларны самолёт-биле кежирип, оон шүүдели улуг болурга, эң-не чугула таварылгада ажыглаар турган.

А ам... Улуг-Хемни кежилдир демир көвүрүг тудуп турар. Моторларның, маскаларның даажы холужуп, часкы Улуг-Хемниң кыры-биле даашшимээнниг тарап турар. Бешки көвүрүг отрядының көвүрүгүнүң демир ооргаларын эптеп турары ол-дур. Оларны эптээр ажылдарны дош кырында кылып турар. Бүгү-ле ажылдар эки механизастаттынган, ынчангаш көвүрүг тудукчуларының коллективи улуг эвес-даа болза ажылдарны дүрген будүрүп турар.

Чоокта чаа баштайгы оорга он алды метр бедик тепкиштер кырынга салдынган. Күчүлүг Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгүнүң бир чартыының баштайгы улуг демир ооргазын салыптарга, көвүрүг тудуу көрүштүг-ле болу берген.

Ам көвүрүг тудукчулары бир чартыының ийги ооргазын эптеп, Май 1-ге белек кылдыр көвүрүгүнүң бирги чартыының тудуун доозар дээш улам хайныышкынныг ажылдап турар. Николай Иванов, оон дузалакчызы Иван Назаренко, Петр Бежан, өрүмнекчи Гаврил Краснобаев олар ийнийн норманы күүседип турар.

Эртенги халадан кежээки ымырге чедир моторларның диңмиренчиг даажы, кувалдаларының даажы Улуг-Хемниң кыры-биле чаңгыланып, көвүрүг тудукчуларының хайныышкынныг күш-ажылын аян киирип турар. Көвүрүгнү тудуп турар. Көвүрүгнү удавас тудуп доозар.

Солагай талакы чурукта: чоокта чаа тепкиштер кырында салдынган оорга, оң талакы чурукта — ам салыр оорганы эптеп турары.

Сөзү, фотозу С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

СЕМИНАРЛАР

Бии-Хем

Чоокта чаа Бии-Хем районнуң партия комитеди районнуң партия чырыдыышкынының бүгү бөлгүмериниң пропгандистериниң бир хүнүнүң семинарын эрттирген. Семинар бодунуң ажылын СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорайкомунуң чырыдыышкын Бажыңының консультандызы В. Куренёвтүң «Бүгү делегей байдалының дугайында» деп лекциязы-биле эгелээн.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында лекцияны Кызылда педагогика институдунуң башкызы эш Анисимов номчаан. Ол ышкаш, 1962 чылда районнуң ажыл-агыйының түннелдери болгаш чеди чылдың бешки чылында сорулгалар дугайында Бии-Хем районнуң парткомунуң болгаш райкүүскомнуң партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы эш Русак илеткел кылган.

Идеология айтырыгларының талазы-биле Иркутскиге болган чөвүлел хуралдың түннелдериниң дугайында ол чөвүлел хуралдың киржикчизи, Бии-Хем парткомунуң секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш Өпештиң дыннадыын пропагандистер улуг сонуургал-биле дыннаан.

Партия чырыдыышкынының четкизинге өөредилге чылын чедиишкинниг доозар дээш районга кандыг хемчеглерни ап чорутса чогуурул дээр талазы-биле семинарның киржикчилери боттарының аразында санал-онал солушканнар.

Чөөн-Хемчик

Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз будуулге эргеледи чоокта чаа эргелелдиң бүгү ажыл-агыйларының үчётчиктериниң семинарын эрттирген. Аңаа шөлдүң хемчээлин санап тыварының аргазы, шөлдү паспорттаары, тракторист, комбайнериниң учёт хуудузун тургузары, ону долдурары, ажыл нормазы база оон төлевири болгаш өскедаа чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Бо айтырыгларның талазы-биле эргелелдиң кол инженери А. Журавлёв, агроном П. Лысенко, план-экономика килдизиниң начальниги А. Саян, гидротехник эш Жильникова олар семинарның киржикчилеринге ажыктыг лекцияларны номчаан болгаш биллиннес хөй-хөй айтырыгларга тодаргай харыыны бергеннер. Семинарның түннел кезээнде олар колхозтарга болгаш совхозтарга механизаторнуң чаңгыс аай формалыг учёт хуудузун тургузарының дугайын чугаалашкан. Хову ажылдарының учёдун шын кылырының дугайында ындыг семинарны күскү хову ажылдарының мурнунда база эрттирерин аная олурушканнар саналдаан.

С. ПАВУ.

Улуг-Хем

СЭКП-ниң Улуг-Хем парткому районнуң партия чырыдыышкынының пропагандистериниң ийи хүнүнүң семинарын чоокта чаа эрттирген. Пропагандистер делегей байдалының, тодаргай экономиканың айтырыгларының талазы-биле чугула лекцияларны болгаш 1962 чылда районнуң ажыл-агыйының түннелдериниң болгаш 1963 чылда сорулгалар дугайында илеткелди дыннааннар.

Семинарның киржикчилери Шагаан-Арыг хоорайда партия чырыдыышкынының бөлгүмериниң кичээлдеринге тус-тус адырлар аайы-биле олурушканнар. Өөредилгениң түннелинде олурушкан кичээлдериниң түннелдерин чугаалажып, пропагандистер боттары дуржулга солушканнар.

М. ДАЛАА.

Тудугнуң технологиязын шыңгыы сагыыр

Даарап каан костюмнуң эки азы багай кылдынганының дугайында чаңгыс кижи ийикпе өг-буле чугаалажыр болгай, а ажыглалче киирген хөй аал ишти чурттаар бажыңның канчаар туттунганының дугайында ол бажыңның чурттакчылары, ону көрген кижилер, тодаргайлаарга, хөй-ниити чугаалажыр болгай. Чуртталга бажыңын хөй чылдарда ажыглалга турар кылдыр тудар, ынчангаш оон дугайында чугаа салгакчыдан салгакчыже дамчыыр деп чүве билдингир.

Бистин республиказыстың найысылалы Кызыл хоорайга чаа чуртталга бажыңнарын канчаар тудуп турарыл? Чуртталга тудуунун шынарының айтырыы эң-не чугула айтырыгларның бираззы болур, чүге дээрге тудуг организацияларының сорулгазы ажылчы чоннарга чылыг, чырык, чурттаарынга таарымчалыг, кедилиг, үр турар бажыңнарны тудуп бээри болур.

Чоокта чаа РСФСР-ниң Күрүне тудуунун инженери эш Борисовка удурткан бөлүк тускай эртемниглер Кызылдың чамдык тудугларының шынары-биле таныжып көргеш, бистиң республикада тудуг ажылы кончуг чавыс деннелде турар-дыр деп түннелди кылган. Инженер-техниктиг ажылдакчылар ажылды кошкак удуртуп турары-биле, тудугларны оларның проектилериндеи хажыдып, тудуг технологиязын сагывайн, үрей кылып турары илерээн. Чоокку үеде туттунган чамдык тудугларга бажың оргаларын хана-биле быжыдыр тудуштурбайн, одалга системазының болгаш суг дамчыдылгазының хоолайларын суг төктүп турар кылдыр тудуштуруп, радиаторларны шавыштыр кылып, соңга кастыктарын, балконнар эжиктерин кидис-биле чылыглавайн кылып турган. Чедир кылынмаан ындыг үүлдер бажыңны ажыглалдан үндүрериниң ийикпе оон ажыглаар хуусаазының кызырлырынга чедирер. Кочетов кудумчузунда 96 аал ишти чурттаар бажың тудуг технологиязындан улуг хажыдыышкынныг туттунган. Ол оон тудуун удуртуп турган мастерлер Чиж-Чубинский биле Чербаков оларның багай удуртулгазының түннелинде болган. Инженерлер Тихий болгаш Пригородов оларның удуртулгазы-биле тудуг технологиязындан хажытпайн туттунган «Найырал» кинотеатр озал-ондактыг чоруккa чедирип болур турган.

Бо үстүнде илереттинген болгаш өске-даа четпестерни чайладып, үрей кылдынган тудугларны канчаар өде кылырының болгаш чаа тудугларны тудуг технологиязындан хажытпайн чорударының дугайында айтырыгны «Тыва тудуг» трезинин клувунга болган «Кызыл тудуг» эргелелинин партия ажыл-агый активинин хуралынга чугаалажып көрген. «Тудугмонтаж ажылдарының шынарын экижидери дээш партия организациязының сорулгаларының дугайында» илеткелди «Кызыл тудуг» эргелелинин кол инженери Ю. М. Трещенко кылган. Илеткелчи РСФСР-ниң күрүне тудуунун инженери эш Борисовка удурткан бөлүктүң чоруткан хыналдазының түннелинде илерээн четпестерни үүлдүг деп көргеш, оларны чок кылыры база катаптавазы дээш чедип алыр сорулгаларны айыткан.

Амгы үеде бүдүрүлгенин бүгү-ле адырларында депшилгелиг, чаа үүлдер калбаа-биле нептереп турары-биле ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар боттарының техниктиг билиин доктаамал бедидерин үе негеп турар. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар ол чугула хемчеглерни чедир үнелеп көрбейн турар. Ажылчыннар техниктиг кичээлдерге идепкейлиг өөренип турда, ол кичээлдерниң удуртукчулары кичээлдерге озалдаашкыннар-биле кээп, чамдыкта кандыг-даа чылдагаан чокка кичээлдер үзер чоруктар бар. Ындыг чоруктар Науменко, Зябрев оларның баштап турар тудуг участоктарында хөй удаа болуп турар. Ажылчын, инженер-техниктиг ажылдакчы бүрүзү техниктиг билиглер-биле эки чепестенген болза тудугга үрей кылыр чоруктарны болдурбас деп чүвени удуртукчу ажылдакчы бүрүзү билир ужурлуг.

26 дугаар кварталдың тудугларының кол мастери Архипов аныяк, мергежилдиг инженер. Ынчалза-даа ол хүлээлгезин харыысалга чок күүседип, ажылды четпес удуртуп турган. Оон ажылында четпестерни айтып, ажылды экижидериниң талазы-биле ажыктыг сүмелерни берип, дузалажын турзажок, ол оон чогуур түннелдерни кылбайн ажылды четпес удуртурун уламчылап турган. Ынчангаш ону ол хүлээлгеден хостааш, аная ажылче шилчиткен.

Час-биле кады 26 болгаш 187 дугаар кварталдарда тудуг ажылдары хайныгын эгелээн. 26 дугаар кварталда эш Белоусовтың бригадазы эки ажылдап турда, а эштер Лихоусовтун, Парамоновтун, Ивановтун бригадалары чүге багай ажылдап турарыл? Хамыктын мурнунда, оларның бригадалары ажылдың шынарын бодавайн, а хөй ажылды кыска хуусаада кылырын бодааш, далашбиле кылып турар-дыр.

Тудуг ажылында четпестерниң бир чылдагааны, участоктарда болгаш бригадаларда кижизидилге ажылының кошкаа, аныяк инженерлерниң дуржулга чогу, удуртукчу ажылдакчыларның ажылды партийжи өзүбиле кошкак удуртуп турары болур. Бир тудугга ажылдап турган бригаданы ажылын дооспаанда өске тудугже шилчидер чорук шын эвес. Хөй каът бажыңнар тудуп турар үеде, бир каттың тудуу доосту бээрге, ол тудугну хүлээп алгаш дараазында каттың тудуун эгелээр чурумну тургузарын инженерлер ажыктыг деп санап турар. Ынчаар чурумчударга тудуг материалдарының артык чарыгдалы болгаш тудугну үрей кылыр чоруктар болбас.

Тудугларны үрей кылыр чоруктарның бир кол чылдагааны республиканың тудуг проектилээр организациязының проект документилерни тодаргай эвес кылып турары болур. Чаа башкы институдунуң иштики өөрелдеринге хүндүс хүн чыры солагай таладан кээп турар кылдыр шын кылган хирезинде, электри чырыдылгазы шын эвес тургустунган. 26 дугаар кварталда тудугларның проектилеринде чамдык санажылгалар шын эвес.

Тудуг ажылының культуразы база чугула. Тудугга келирге ында бүгү-ле тудуг материалдары аай-баш чок чыгдынган, довуракта борашкан, үрелип, сыйылган чыткылаар болза ол багай ажылдың херечизи болур. Тудуг ажылдарының культуразын бедидери дээш, тудуг участоктарында ажылдап турар аныяк, мергежилдиг кадрларны бүгү талазы-биле деткикир, оларны мурнакчы дуржулгага өөредир, аныяк кадрларның үнелиг эгелээшкиннерин өөренип көөрүнүң талазы-биле «Кызыл тудуг» эргелелинин кадрлар талазы-биле инспектору эш В. Ф. Баканова элээн ажылдарны кылган. Эргелелдиң аныяк инженерлери Салчак Оюн, Носовских, Савельева, Зырянова олар ажылды эки удуртуп болур мергежилдиин көргүзүп турар. Тудугга хөй чылдарда ажылдап келген чамдык эштер бир эвес аныяк инженерлер ажылды шын эвес удуртуп, тудугларны үрей кылырын болдуруп турар болза оларның ажыл төлевирин кызырып, оларны удуртукчу ажылдардан хостаарын чүүлдүг деп көрүп турары черле шын эвес. Бир эвес аныяк инженерлер ажылды шын эвес удуртуп турар болза оларның четпестерни ажыл-агыйжы өзү-биле айтып, оларга бүгү таланың дузаламчызын көргүзери дуржулгалыг удуртукчу ажылдакчыларның хүлээлгези болур.

«Кызыл тудуг» эргелели илереттинген четпестерни кыска хуусаада чайладырын чедип ап, тудуг технологиязының негелделерин хандырып турар чурталга тудуглары-биле хандырарын чедип алыр сорулгалыг.

А. ДАРЖАА.

Чогаадыкчы өзү-биле ажылдаар

(Школада өөредилге ажылынга холбаштыр)

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлуну хүлээп алгандан бээр беш чыл ажып турар. Ол үеден бээр эң дээре башкыларның болгаш башкылар коллективтериниң, эртемденнериниң болгаш эртем-педагогиктиг албан черлериниң чаа-чаа аргалары, тывынгыр чоруу бистиң чурттун областарының, республикаларының хөй санныг школаларының ажыл практиказынга байлак арга-дуржулгаларны берген. Кичээл эрттирериниң эргижирээн, дөрт чадалыг хевириниң шиитпирлии-биле өйталап, чаа хевирже шилчип турары манаа тодаргай херечи болур.

Бистиң чуртувуска ажыл шагын камналгалыг, улуг ажыктыг болдуры дээш эртемниң, техниканың болгаш материалдыг будуулгениң хөгжүлдезин дүргедедири дээш бүгү улустуң демисели калбарган чылдарда совет школа болгаш педагогика эртеми база-ла чаңгыс черге доктаап турбаан. Ынчангаш оларның ол чугула херекке киржилгеи кичээлдиң 45 минута бүрүзүн ажыктыг, түннелдиг кылдыр эрттирери-биле кол хамаарышкан.

Бо талазы-биле бир эң-не чугула хемчег болза чоокта чаа Казань хоорайга РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң Татар АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу болгаш башкылар билии бедидер институдуубиле кады организастааны Бүгү-Россияның эртем-практиктиг педагогиктиг конференциязы болур. Татар АССР-ниң Чырыдыышкын министри М. Махмутовтун, профессорлар Королёвтүң болгаш Огородниковтуң илеткелдеринге, база өске-даа илеткелдерге болгаш саналдарга Татарияның хөй санныг башкыларының, он-он школаларының чедиишкиннерин түннеп чугаалашкан.

Конференцияның киржикчилери хоорайның школаларынга уроктарга олурушкаш, илеткелдерге болгаш саналдарга чугаалашкан үүлдерни херек кырында көргеннер.

Бистиң аная көргенивистен, билгенивистен Тыва АССР-ниң башкыларынга ажыглап болур чүве чүл? Хамыктың мурнунда, педагогиканың сорулгаларын шиитпирлээринге чогаадыкчы чоруун, башкылап турар эртеминге психологтуг онзагай байдалдарны өөренип турарын, аңаа үндезилээш, урулгарның бот-тывынгыр чоруун бедиткенин, уроктарга янзы-бүрү аргаларны ажыглап турарын өөренип, ажыглаары чугула.

Ындыг аргаларның биразы болза урокка өөренип турар материалды шингээдип алырына урулгарның сонуургалын бедидери болур. Урокту айтырыг-онаалга кылдыр элээн каш кезектерге чарып аар, оон урулгар дес-дараалаштыр чоорту уроктуң темазын (кандыг-даа эртемге) шингээдип алырлар. Ындыг уроктарга өөреникчинин тывынгыры, сагынгыры, черле ынчаш, оон өөредилгеге сундулуу башкыга билдине бээр. Манда кол үүл — өөреникчи бүрүзүнүн материалды канчаар билип алганын тодарадыры болур.

Класс санында янзы-бүрү аажычанныг, мергежилдиг, күш-ажылга болгаш сагыш-бодалынга янзы-бүрү хамаарылгалыг уруглар бар дээрзин башкы бүрүзү билир. Ынчангаш эң-не ажыктыы болза класска янзы-бүрү айтырыг-онаалга бээр уроктар болур. Башкы урокка белеткеп турда, класска кымга кандыг вариантыга айтырыг салырын баш бурунгаар тодарадып алыр. Чижээ, 7-ги класска 1812 чылдың Ада-чурттун дайынының төөгүзүнүң талазы-биле башкы киирилдезин чугаалаарга, ол дайынның дугайында В. И. Ленинниң чугааларындан, академик Тарленин эртем ажылдарындан, ол үеним кижилериниң, Наполеонның бодунун болгаш өскелериниң-даа сактыышкынынарындан ушта бижигилээн карточкаларны уруглар алырлар. Шак ынчаар, Россияже Наполеонның халдаашкынының сорулгазын өөреникчилер боттары тодарадып, өөренип кириптер...

Ынчалза-даа шупту-ла уруглар өл ажылды боттары төнчүзүнге чедир кылып шыдавас-ла болгай. Ону билбишаан, башкы уруглар ол дайынның дугайында шинчилээшкиннин планын бижээн карточканы бээр. Ындыг арга оларның теманы шын билип алырын улам-на чиигедир.

Эки белеткелдиг өөреникчилерге онаалганы оон-даа нарын кылыр бээр, аная харыының планын карточкаларга бижидип болур.

Кызылдың школа-интернадының 8-ки класзынга төөгү урогунга олурушкан бис. Темазы — «ССРЭ-ниң экономиктиг үндезини». Уроктун сорулгазы болза бистин чуртувуска социалистиг өнчү-хөрөнгинин хевирлерин, оларның тыптып келгенин болгаш улам ынайгы хөгжүлдезин уруглларга тодаргайлап чугаалаары турган. Урок багай эвес эрткен, ынчалза-даа амгы негелделер өзүгаар алыр болза, ол ыракта четпес болган. Урокка башкы теманы шуптузун беду тайылбырлаан, оон соонда чүү дыннаан билгенин өөреникчилерден айтырган болгаш өөредилге номундан көрүп оргаш, харыыларның планын чогааттырган. Ынчаарга ол бүгү айтырыгларны уруглар боттары сайгарып өөренген болза, оларга улам-на солуп, чалгааранчыг эвес турган ийик. Чижээ, ССРЭ-ниң Конституциязының номчугажын уруглларга үлеп бергеш, Хоойлунуң 4—11 үүлдерин анализтээринге онаалга бергеш, оон чогуур түннелдерни үндүрүп, харыының планын тургузуп, оон соонда, социалистиг өнчүнүң ийи хевирлериниң адырынга будуулгелер болгаш материалдыг үүлдерни будуриниң хемчээли канчаар өзүн турарын солуннардан болгаш журналдардан баш бурунгаар белеткеп алган материалдары-биле түннеп өөренирин планнап ап болур тургандыр.

Казаньның № 122 школазынга төөгү урогунга олурушкан бис. Совет улустун хөй талалыг ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү адырларын, ССРЭ-те коммунизмни тургузар дээш демиселди бо урокка өөреникчилер боттары кызымаа-биле анализтээн. Ол уроктун темазы — «Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш совет улустун демисели». Уруглар солуннардан кезип алган демдеглелдерден, сан-түннерден Татарияда, Узбекистанда, Белоруссияда, РСФСР-де үлетпүр будуулгелериниң, колхозтарының, совхозтарының чедиишкиннериниң дугайын тодаргай чугаалап турганнар.

Өөреникчилериниң чугаалаан үүлдерин башкы оон соонда түннээн. Ынчангаш «Чеди чылды хуусаа бетинде күүседиилиңер!» деп лозуннун боттанырын уруглар бүзүрелдии-биле чугаалааннар.

Липецк, Ростов областарын, Татар АССР-ниң болгаш өске-даа черлерниң школалар ажылында чаа үүлдер өске чердерде, оон иштинде бистиң республикада база-ла бар.

Туран ортумак школазының (директору эш Селина) башкылар коллективи хөй-хөй педагогика айтырыгларын (чижээ, күш-ажылчы кижизидилгени) чогаадыкчы өзү-биле шиитпирлеп турар. 3-кү улдуунун түннелинде школаның 978 өөреникчилериниң 41 кижи, азы 22 өөреникчиниң бираззы-ле багай өөренген (республиканга бирги чартык чылда сес өөреникчиниң бираззы-ле багай өөренгениң маная деннеп көрээл). Башкылар коллективи бо өөредилге чылының түннелинде багай өөренип турарларның санын чүс кижээ-ле ийи кижи кылдыр кызырарын шиитпирлээн. Ол сорулганы күүседиринге бо школаның башкылары быжыг бүзүрелдиг. Ада-иелер ортузунга ажыл чорудар «Ада-иелер университеди» ажылдап турар. Сөелзүредир, база бир өске хевирни — «Школага болгаш өг-бүлеге дузалаарының чөвүлелин» тургузарының чугулазын амыдырал болу-ла негеп турган. Ол чөвүлелдер будуулгелерде, албан организацияларда тургустунган. Олар боттарында ажылдап турар кижилериниң уруглларының өөредилгезин хынап, оларны кижизидери дээш ажылды чорудып турар.

Кызылдың № 6 (директору эш Ермишкина), № 5 (эргелекчизи эш Толстикова), Чербинин школа-интернады (директору эш Командрина), Тоора-Хем 11 чыл школазы (директору эш Шактар-оол) болгаш өскедаа школаларда ажыл-херек солун, байлак дуржулгалыг чоруп турар. Педагогика ажылының мурнакчыларының саны бисте чыл бүрү көвүдеп турары өөрүнчүг. Оларның кижи бүрүзү-ле боду мергежилдиг, тывынгыр байдалдыг бооп турар. Чижээ, Г. С. Шачина (Кызыл, № 6 школа) урокту быжыг харылзаалыг, көргүзүг материалдары-биле байлак кылдыр эрттирип турда, З. М. Подымова (Чадаана, № 2 школа) орус дыл болгаш литература уроктарынга уруглларга янзы-бүрү чогаадыкчы сочинениелерни кылдыртып, Н. Б. Дыртык-Кара (Бай-Хаак) уруглларның көрген, билген үүлдерин, хайгааралдарын география уроктарынга чугаалаттырып, экскурсияны хөйнү организастап турар. Кызылдың № 3 школазының башкызы А. У. Дерягинаның 10-гу класска «шулук чугаалаар беш минутаны» ажыглап турарын ап көрээл. 10-гу классчы Таня Федорович сочинение-миниатюрага мынча деп бижээн: «Башкылар боттарының уроктарынга кандыг-бир чаа үүлдү ажыглап турар болза дыка-ла эки. Ынчаар кылбаска — урок чаңгыс аай, харын чалгааранчыг апаар. Ынчаарга Антонина Устиновнаның чаа ажылы — «шулук чугаалаар беш минута» ол болур... Оон ынай Таня ындыг беш минутаның ажыктыын чечен болгаш тода, билдингир бижээн.

Бо үстүнде чижектерге киргенивис ышкаш, педагогика ажылында чаа үүлдерни түннээр болгаш өөренип көөр ужурлуг бис. Тыванын мурнакчы башкыларының дуржулгазын пропагандалары — партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, школаларның болгаш улус чырыдыышкын органнарының, педагогика институдунун, башкылар билии бедидер институтун эң-не чугула сорулгаларының биразы болур.

Бир эвес бистиң республиканың башкылары амгы турганындан-даа артык чүткүлдүг болгаш чогаадыкчы өзү-биле ажылдаар болза, биске амгы бирги классчыларның-даа, келир күзүн бирги класска өөренирлериндеа иштинден ийи чылчылар чек өөредилгени чедип алыр сорулга күүсединиң болур. Ону чедип алгаш, 2—3 чыл болганда, эге школага багай өөренип турарларның санын дыка кызырып болур бис.

Өөредилге чылының доостуру ырак эвес. Ынчангаш бистиң соңгаарладып болбас кол сорулгавыс — чүткүлдүг ажыл, өөреникчиге ханы болгаш бижыг билигни бээр дээш демисел болур.

Г. САБИРЗЯНОВ,
СЭКП обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, школа секторунуң эргелекчизи.

Тыванын баштайгы чолаачызы

Чолаачы эжиниң дугайында чолаачының очериги

ШЕРИГГЕ баар дээн кезек оолдар 1929 чылдың чайынында Барыындан боттан аттыг үнгеш, Чадаанага келдивис оң. Бисти үдеп чораан Кара-Дүпчүн деп улуг ор албан черлеринге баргаш келген соонда дыңнатты:

— Моон ынай Хем-Белдиринге чедир маршыына-биле бадар-дыр бис оолдар.

«Машина» деп чүвени көрбээн, дыңнаваан эрлер оон-моон айтырып эгеледелер:

— Ол чүү деп чүве боор, акый? Кандыг чүвел?

— Мал ышкаш чүве ирги бе?

— Бистин шуптувусту уур бе ынчаш?

Ол айтырыгларга демги киживис харыылады:

— Мен база-ла оонарны көрбээн мен, оолдар. Та кандыг чүве ыйнаан. Орус чуртунда оът, суг-даа хереглевес кан аът бар чүве дээни кай, ол ыйнаан. Чедип кээрге таптыг көрүп тургай бис аан.

— Уваа, элдеп-ле чүве-дир, аа! Кан аът ченер?

— Оон адын «маршыына» дээр чүве дижик — деп, Кара-Дүпчүн немеп кагды.— Маннап олурда чер, дээр шокараннаар чүве дээни кай. Шуут-ла ушкан куш дег чүве боор ийин ол. Чүрек чайлы бээр чадавас, ол кончуг харын.

Чамдык эрлер арай-ла коргуп, сестип эгелээннер.

— Дадайым, ай! Ынчаарга-ла аттыг чүве-дир, оолдар. Чүрек чайлы бээр эвес бе?

— Шынап-ла, коргунчуг чүве эвеспе оонар. Мен мунар дээш амырап турган кижи мен, ам сестиксей бердим.

— Че, «суг көрбейн идиин ужулбас, даг көрбейн эдээн азынмас» дижир болгай. Маршыына көрбейн коргуп турган херээ чүү боор, оолдар. Чедип кээрге чугаалажып тургай бис аан.

Демги оът, суг хереглевес кан аътты четтикпейн манааш турупкан бис. Сураг-ла, сураг. Хүн таптыг-ла даг бажынга олуруп, кызыл-хүннеи бергенде, оолдар алгыржы бердилер:

— Маршыына! Маршыына!

— Ой эжен, кел чыдары ол-дур!

Бора-Булак ховузунче көөрүмге, дээрге шаптыккан куу доозун шойлу берген тур.

— Чүү кончуг чүвел, оолдар!— деп, мен база-ла алгырдым.

— Ана тоолда «Даш-Хүрең аътыг Танаа-Херел» халдып олурган дег чүве-дир моонар!

Бис Чадааннаның эрги хүрээ чанынга чыглып алгаш турган улус бис. Машинаның чүгле доозуну көстүр мындыг. Мен оон бодун көрүксээш четтикпейн-не турган мен. Ламаларның багай хүрээзиниң кырынче үне халый бергенимни бодум безин эскербейн барып-тыр мен.

— Аа богда, даг-иргек дег мөкүлчек кара чүве-дир, оолдар!— деп, хүрээ кырында ийи холум чайып, курайлап алгырган тур мен.— Чүү адазы дүрген маннаар чүве дээр силер! Мырынай каранаар чүве-дир!

Канчангаш-ла куду черже көөрүмге дөңгүр баштыг, өргүмчүлүг лама менче көрүп алган, хөлчок кончаан тур:

— Кончуг шудбусту! Бурган-чүдээнни бужартадыры ол-дур, хүрээ кырынче чүге үне бердин! Дораан дүш, язы! Сеня канчаар эвес мен шүнме!

— Сээн багай бурган-чүдээниң хамаан бе!—деп, ламаны тоовайн алгыптым. Та канчап ол хире дидим апарганым ол ийик. — Чаргыравайн тур!

— Чоп кончуг дүржок адаска боор бо!— деп, лама мырынай дам барды.— Сени канчаар эвес мен шүнме.— Оон черден борбак даш сегирип алыр орта, мен дүже халый бердим.

МАШИНАНЫ уткуй чүгүржүп чоруптувус. Үр-даа болбаанда машина чеде маннап келди. Бис дээрге оон чанынче чоокшулавайн, тептер эмдик малдан корткан чүве дег, долгандыр дээриглеп тур бис. Топтап көрүп турарымга, дөрт даваннары тырыкы-тырыкы. Шаа төнген чүве дег, артында-ла буругайындыр тынып турар мындыг.

— Ой, дириг чүве-дир, көрүнер даан!— деп алгыра бердим.— Эзгиштеп, буруладыр тынып тур ышкажыл!

Оолдар чир-шөң каттыржы бердилер. Оон оларның бирээзи бадыткады:

— Дириг болбайн ханчаар, өлүг болза маннап чоруур боор бе!

Демги машинаның хөрээниң иштинде олуруп алган оон дынын туруп, башкарып чораан кижини көөрүвүске тыва кижи болду.

— Кандаай чүвел, оолдар?— деп, Кара-Дүпчүн шала сымыраны аарак биске чугаалады.— Тыва кижи канчап маршыына чорудуп билир боор? Азы тывалар-биле дөмей орус боор бе?

— Кайын тыва кижи деп бо. Орус кижи болгай аан — деп, база бир оол аңаа улашты.— Тыва чуртунда мындыг эт бар эвес, моңу кым мунуп билир боор.

— Бо хире улуг чүвениң кырынга каш-даа кижи хос кире бээр болгай аан.

Ол аразында машинаның хөрээнде бичии эжикчигеш ажыттына берген соонда, чолдаксымаар сынныг, шала калбак думчуктуг, бистен улуг-ла улгатпас хире, күдер кара ор үне халыр келди.

— Моол кижи боор — деп, оолдар чугаалашкан турлар. Демги ор чугаалай берзе-ле тыва кижи болду ийин моң:

— Шериг баар оолдар силер силер бе?

— Ийе, бис бис!— деп, алгыштывыс.

Кан аът мунуп чоруур ол эрес тыва эрни долганып келген айтырып, сонуургап тур бис.

— Че, олуруптуңар, оолдар — деп, демги киживис мындыг.— Хем-Белдиринче хап олураалынар.

— Чүрек чайды бербес чүве бе моң?— деп, Кара-Дүпчүн арай-ла идек-дадак айтырды. Чолаачы ор хөглүг каттырбышаан, харыылады:

— Ажырбас боор оң. Ыяк туттунгаш, олуруп алынар. Чүрек сиңнейнип, чер шокарандайны бээр хире апарза, каракты шийиптер болгай аан. Чанчыга бээр силер, кортпакар.

— Чаа, ынчаарга олуруптаалынар. Дыка шаппазын бодап көр але. Оон башка олуруп көрбээн улус ат болур чадавас.

Машина маннап олурда шынап-ла каранаар чүве. Сериин чывар сергедир үрүп чоруур. Бистер курларыбыстан ыяк туттунчуп алган олур бис. Хире-хиреде чүрек сиг кыны бергилээр. Ынчан каракты шимгеш, дөнгайгаш чыдыптар мындыг бис. Хем-Белдиринге ол дүне-ле хап кирип келген бис. Бисти сөөртүп келген ол кижи Тываның эң баштайгы чолаачызы, ол, суг-даа хереглевес кан аътты чүгеннеп, эзертеп мунупкан орлан-эрес ор Түлүш Дажы чүве-дир.

ТҮЛҮШ Чамзырынович Дажы 18 харлыынга чедир өскүүн кулак байларынга хөлечиктеп тургаш, орус дылга өөренип алган. 1923 чылда Хем-Белдиринге сургуулга өөренир дээш чедип келген. Ынчан Моолду таварып, баштайгы ийи автомашина Тывага чедип келген турган. Оларның чолаачылары орус кижилер. Түлүш Дажыны орус дыл билир кижи боорга, Сорокин деп чолаачыга хелемечи кылдыр кожун берген. Алды ай кады чоруп келгеш, техникага сонуургалдыг аныяк оол машинаны чолаачылап өөрени берген. Оон соонда бодун техникага өөредип каан орус өңүүнге өөрүп четтиргеш, оон изиг өрнүн солуп, ол машинаны мунупканы олдур ийин.

Баштайгы тыва чолаачы Дажы 1926 чылда машинаны Сорокинден тускайлан хүлээп алгаш, Моол Арат Республиканың найысылалы Улан-Батор хоорайга безин 17 катап четкен. Анаа чедир ийи муң километр орукту сес хонукта чоруп келгеш эртип тургулаан. Аныяк тыва оол техниканы шак ынчаар «эзертеп мунупкан».

ООН бээр таптыг-ла 40 чылдар эртип турар. Бистиң төрээн Тывавыста кайы хире улуг чаартылгалар болбаан дээр! Өзулуг-ла чечектелип турар край болу берген. Чаа колхозчу амыдырал догуннаан. Чаңгыс өрген безин чок турган черлерде каас, чараш кода-суурлар өзүп үнген. Үлетпүрлүг төптер тургустунуп турар. Улуг, аныяк кижилер шуптузу эртем-билиглиг апарган. Машина, техника дээрге хову шелдерде-даа, аштаглыг оруктарда-даа караннадып турар. Ол бүгү чаартылгаларны чаңгыс сес-биле идередири берге-дир. «Нам, чазаамның ачызы бо-дур» деп сөглээри кижи бүрүзүнге күзенчиг.

Бөдүүн тыва оол мээн чүрээмге техникаже күзел-чүткүлү. Түлүш Чамзырынович чалбыышталдыр кыпсыпкан. Мен оон машинаызына хап олура, «мен база-ла шак бо кан аътты чүгеннээш мунуптайн» деп быжыы-биле шиитпирлеп алган мен. Ынчангаш мен Дажыны бодумнуң башкым деп санап чоруур мен. Мээн ол күзелим шынап-ла боттанган. «Күзел турда дагны-даа тура казыптып болур» деп улус чугаалажыр болгай. Мен 1933 чылда чолаачы курзүн дооскаш, база-ла Дажы ышкаш, өске-даа тыва оолдар-биле кады машинаны мунупкаш, хапкан мен.

МЫНДАА чоокта чаа ажыл аайы-биле Туран хоорайга хап чеде бердим. Түлүш Дажы «Кызыл тараачын» колхозта септекчилеп ажылдап турарын дыңнаваш, «Тываның баштайгы чолаачызы-биле ужуражып көрейн» деп бодааш, оон бажыңына хап чеде бердим. Түлүш Чамзырынович ажылындан мырынай чаа келген, үске боражы берген ажылчын хевин безин солуп четтикпээн тур. Кижимни көөрүмге алзаң назы дөгүй берип-тир, арнында доора сыгыглар чыткылапкан, ынчалза-даа дозураш каактары биеэги хевээр, омак-хөглүг, отчугаштары чайнап турар болду. Ус сине берген, хаварык адыштардыг холдары Тываның аныяк ажылчын ангызының чингине төлээлекчизи ол дээрзин херечилеп турду.

Кижим хулумзурүп чоруур чаңы-биле чазык көргеш, чугаалады он:

— Техникадан туттунуп эгелээнимден бээр 40 чылдар эртип тур. Бо аразында оон черле саддынмадым. Кандыг машинаны мунмадым дээр, кандыг орукта чорбадым дээр...

Түлүш Чамзырынович сөөлгү чылдарда техника септекчизинде ажылдап турар. Оон септеп көрбээн машиназы барык-ла чок деп хөөрем чок чугаалап болур. Электри машиналарын, бус-биле ажылдаар машиналарны, ыяш дилдирер станоктарны, тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын септеп келген. Ону улус «алдын холдуг» кижи дижир. Ол черле шып. Эптерээн дээн кандыг-даа этти Түлүш Чамзырынович тудуп алырга, оон аайынга кирип, ону дыңнаан-даа чүве дег, удатқан чок болганда-ла ажылдап эгелээр. Бодунуң хөрээниң мастери деп чүве ол-дур ийин. Ажыл-иш мастерден коргар деп улустуң чугаалаары хей эвес болдур ийин.

— Сен база-ла талыйып барган боор сен, але? Ам-даа кан аъдың мунмушаан сен ыйнаан?— деп, Түлүш Чамзырынович менден айтырды.

— Чолаачылап эгелээнимден бээр бо чайын мугур 30 чыл ою болур ийин—деп, аңаа харыыладым.

— Чула байырлаар ор-ле-дир сен — деп, кижим баштактангаш, каттырып кагды.— Чүү-даа болза менден он чыл эвээш-тир сен. Уваа, 30 чыл деп чүвен берге болдур ийин моң. База-ла үр ажылдаан ор-дир. Ам пат-ла мастер болдуң ыйнаан, каш класстыг сен?

— Бирги классты чедип алган мен.

— Кадыг эрни. Ол-ла болгай, харын.

— Түлүш Чамзырынович, мынча үр чолаачылап келгеш, чеже кижини чолаачыга өөреткен силер?

— 20 кижини өөреткен мен. Оларның чамдыктары ам-даа чолаачылап хап турарлар болдур ийин.

Түлүш Чамзырынович ам «Кызыл тараачын» колхозтуң эн эки механизаторларының бирээзи деп санадып турар. Бо кыжын ол ийи автомашинаның улуг септелгезин дооскаш, үш сеялкаларны, «ДТ-54» деп бир трактورну септээн.

— Ам бистиң колхозтуң көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези доозулган, мен трактор-биле тайга үнгеш, ыяш сөөртүр деп тур мен — деп, адак сөөлүнде Түлүш Чамзырынович чугаалады.

Тываның баштайгы чолаачызының ажыл-хөрээ ындыг-дыр. Коммунизм тургузуушкунунуң хөрээнге ол бодунуң улуг-хуузун ынчаар киирип турар.

О. ЛАМА.

УЛУГ-ХЕМИМ

(Енисейни дуй богганынга)

Енисейге амыдырал човуур-биле эгелээн...

А. Чехов.

Амыдырал човуур-биле эгелээш,
Амгы хүну чоргааралды эккелген,
Эптиг, демниг орус, тунгус, тыва дээш,
Эрте-бурун аймактарның чурту сен—
Енисей,
Ионесси,[1]
Улуг-Хемим!!!
Эзим, даг ны диле чүткээн агымың
Эрес, маадыр кижилерге чагыртты:
Кырлыг чалгыың үзе богаш, улузуң
Кызыл-Эрик ГЭС-ти тудуп, алгатты —
Енисей,
Ионесси,
Улуг-Хемим!!,
Эмдик чыткан күчүттенни чонувус
Элбекшилге бараан боорун дужаапкан,
Эриктерин коммунизм одундан
Эгүүреде чыруттынар хемим сен—
Енисей,
Ионесси,
Улуг-Хемим!!!

С. Молдурга.

[1] Ионесси — Енисейниң тунгус ады.

★ ☆ ★

Буурул баштыг хемим

Угбашкы дег Каа-Хем, Бии-Хем
Ужурашкаш, — Улуг-Хем боор,
Ужарларны ажа-ужа,
Узак-ырак тайлып баткан—

Буурул баштыг
Бурунгу хем
Муң-муң чылдар дургузунда
Бурунгаар халас бадып чыткан.

Тожу, Каа-Хем сыннарындан
Доштуг далай эрин чедир
Тоолдуң тоолу—аңган шагдан
Төрүүр чүве көрүп көрбээн—

Буурул баштыг
Бурунгу хем
Маадыр күштүг совет чонга
Бараан болур хүну келген.

Улуг-Хемниң унун дургаар
Улуг үүле хайны берген—
Чоргаар хемиңи эрини орта
Совет кижи туржуп үнген—

Буурул баштыг
Бурунгу хем
Коммунистиг ажыл-ишти
Холу-биле тутчуп кирген.

Эртем күштүг совет кижи
Енисейни эзертепкен—
Шаклын, дошкун өргүн хемни
Чап-чаа ууче чайыыткан —

Буурул баштыг
Бурунгу хем
Чалгыг-агым күжү-биле
Сайгылгаанны кыпсы берген.

Улуг Сибирь дамыр-ханы —
Улуг-Хемим — Енисейим,
Делегейде деңнел турбас
Дээди күштүң дарганы сен—

Буурул баштыг
Бурунгу хем,
Күдер маадыр совет чонуң
Күчү күжүн чарлап үндүң.

Удаткан чок—чеден чылда
Улуг Саян ГЭС-ин база
Улуг-Хемниң оглу-кызы
Ура-а!—дижип, кыпсыптар бис—

Буурул баштыг
Бурунгу хем,
Красноярск ГЭС маадырларынга
Кызыл чечээң аппарып тут.

Л. ЧАДАМБА.

Тараажы эш, улам далаш!

Часкы хүннүң херел, чылыы
Чажар черни — ховуларны
Эризин дээш далаштырып,
Эргеледип суйбай берди.

Чеди чылдың бешки чазы
Чедип келгеш танцылап тур,
Чажы, салбаа оорганын хап,
Чаңнап турда чаражын көр.

Часкы ховуу четтикпейн,
Менээ кел деп манай берди.

Чарышканнар мурнакчызы
Менээ чет деп кыйгырып тур.
Часкы бир хүн бүдүн чылда
Чемгерер деп чугаавыс бар.
Чаңгыс-даа шак халас ытпа,
Черниң ээзи, адың сыкпа!
Тараажы эш, улам далаш,
Таалалгада тамчык-даа чок.
Тараажының ады, нүүрү
Таваарларын күзевейн тур.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

САРЛЫКТАР МОСКВА ЦИРИГИНДЕ

1960 чылдың чайынында Москваның Күрүне цириги бир артизи Тывага келгеш, циркке оюн көргүзери-биле өөредир сарлыктарны Барыын-Хемчиктен алгаш чоруткаными дугайын ынчан бистиң республиканың солуннарынга ! бижигилээн болгай.

Москваның күрүне цириги чеде бергеш, тыва цирктерни дамчыштыр Барыын-Хемчиктиң кадыр, бедик тайгаларындан Москвага эккелген сарлыктарны болгаш ол артистиң дугайын тодаргай билип алдым.

Цирк уран үүлүнге хөй чылдар дургузунда бараан болуп келген, дириг амытаннарны циркке ойнап турар кылдыр өөреткеш, олары-биле көрүкчүлериң улуг сонуургалын чаалап ап турар база бир талантылыг цирк артизи Виктор Петрович Тихонов Тывадан келген сарлыктарның дугайын, оларны цирк көргүзүүнге канчаар өөредип алганын чугаалады.

Олардан ам цирк ареназында ийи сарлык ойнап чоруп турар: күүр мыйыстарлыг өде сарлык, оон адын Барыын дээр, бирээзи аажок улуг-чаагай, кончуг дүрзүнчүт, чоргаар кылдыр көстүр, кара сарлык, оон адын Чадаана дээр. Оон өскелери Хадың биле Туран дээр ийи сарлык ам ында чок.

Виктор Петрович Тихонов бодунуң оглу, цирктиң аныяк артизи Виталий-биле кады ол сарлыктарны ойнап турар кылдыр өөредир дээш бүдүн чыл дургузунда өөредип, күжениишкиниг ажылды, яңзы-бүрү арга-мергежилдерни ажыглап, улуг күштү үндүргеннер. Ол ынчап өөредип турарының баштайгы үезинде харын ол сарлык бугалары шыжыгып-ажынып келгеш, кижиге безин шоглай берилээр аажок айыылдыг тургулаан. Сарлыктарны өөредип алгаш цирк көргүзүүнге оюн көргүзери оон мурнунда черле цирк уран үүлүнүң төөгүзүнге туруп көрбээн болуушкун-дур. Ынчангаш даг чурттуг, шог адыгуузуннарны кижиниң аайындан эртпес кылдыр өөредип алыры берге дээрзи черле билдингир болгай.

Ылангыя Барыын биле Чадаананы ыттар болгаш адыглар-биле кады оюн көргүзүп турар кылдыр өөредип алыры берге болган. Үзүн, хевири бөрү-биле мырыңай дөмей, ыттарны ол сарлыктар чээрби метр хире чанынче чагдатпас турганнар. Овчарка ыттарны олар узун, сүүр мыйыстары-биле чеже-даа катап ырадыр шелип октагылаан. Ынчангаш ыттар олардан мырыңай-ла ырмазы сыныр көргар апарганнар. Ынчалза-даа Виктор Петрович шак ол бергедээшкиннерден ундаравайн, ыттар-биле адыгларны сарлыктарның найыралдыг өңнүктери кылып, оларны цирк ареназынга кады оюн көргүзүп турар кылдыр өөредир дээш дыка улуг күжениишкиннерни үндүрген.

Бир чыл ажыг хире үениң дургузунда оларның-биле күжениишкиниг ажылды, яңзы-бүрү арга-мергежилдерни ажыглан, улуг күштү үндүргеннер. Ол ынчап өөредип турарының баштайгы үезинде харын ол сарлык бугалары шыжыгып-ажынып

УЛАМ ЧЕЧЕКТЕЛИП ТУРЗУН!

Кыдыкы Соңгу чүктүң улустарының национал чогаадыкчы болгаш бот-тывынгыр уран чүүлүнүң улам ынайгы хөгжүлдезиниң талазы-биле айтырыгларын чугаалажып көөрүнге холбашкан чогаадыкчы конференция болуп эткен.

Чөөн чүктүң улуг хоорайларының бирээзи — Хабаровскиге Магадан, Камчатка, Сахалин областардан, Якут АССР-ден, Хабаровск крайда национал районнардан келген хөй санныг аалчылар чыглып келгеннер.

Бодунуң туруп келгениниң бүгү төвгүзүнүң иштинде, бир-ле дугаар чукчылар, эскимостар, коряктар, якуттар, нивхилер, нанайлар, удэгейлер, ульчилер, негидальцылар, долчаннар, эвенкилер, юкагирлер, оручилер болгаш өске-даа соңгу чүк улустарының төлээлери чыглып келгеш, боттарының национал чогаадыкчы уран чүүлүнүң байдалының болгаш салым-чолунуң дугайын тодаргай чугаалашканнар.

Чыыш анаа-ла бир делгереңгей хурал-суглаа шинчилиг эвес, харын национал улустарның социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүлүнүң байырлалы болган. Бо дээрге биче улустарның культуразынга партия болгаш чазактың ада-сагыш салыышкынының чайынначак херечизи болур.

ӨӨРҮНЧҮГ ЧУРАГАЙЛАР

РСФСР-ниң Культура министерствозунуң шугуму-биле бо районнарда 182 хоорай болгаш район культура бажыңнары, 1726 көдээ клубтар, 234 көжер клубтар, 2068 библиотекалар, оон иштинден 1638-зи көдээ черлерде ажылдап турар.

«Тундра дургаар ном сөөртүү берге-даа бол, оон дузазынга даянгаш чурттаар, ажылдаарынга ажыктыг» деп, Канинск Тундразының бөгүнгү ивижилери, боттывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери чугаалап турарлар.

СОЛУН, КЫСКА УЖУРАЖЫЛГА, БЕСЕДАЛАР

— Бистиң Якут АССР-ниң төлээлери үжен ажыг кижи чыыштың ажылынга кириштивис. Бир талазында, солун-даа, ийи талазында, бистиң моон соңгаар ажылдаарывыска бо зона конференциязы улуг дузалыг-даа болду. Конференцияның секциялар ажылынга бот-тывынгыр уран чүүл талазы-биле номерлеривисти көргүзүп илеткедивис. А илеткел бүрүзү концерт болгаш уран-сиилилге чүүлүнүң көргүзүү-биле үдеттинген турган—деп, Якут АССР-ниң Культура министерствозунуң чанында улустың Чогаадылга бажыңының директору эш Сыромятников бистиңбиле кыска беседага чугаалады.

Кангаласск көдээ суурда Якут АССР-ниң алдарлыг башкызы Николай Иннокентьевич Кочнев 1931 чылдан бээр чурттап, ажылдап турар. Ол 58 хар чедип, дөгүйдаа берген болза, бот-тывынгыр уран чүүлдүң удуртукчузу болгаш организакчызы. Кангаласск көдээ суурда клубтың киити ыр бөлүү—бүгү районнар көрүүдериниң болгаш фестивальдарының киржикчизи. Бот-тывынгыр композитор улустың аялгаларын ханызы-биле өөренип, дыка хөй аялгаларның сөзүн боду бижээш чогааткан.

Өске бир чижек. Сунтарскиде районнуң Культура бажыңының чанында ында бухгалтер эш Федоровага удуртнан 60 кижи составтыг ыраажылар белгүмү шагдан түра сурагжаан. Белгүм якут улустың аялгаларын күүседип турар болгаш оларның составында 70 харлыг, ыраккы наслеглериниң чурттакчызы, Якут АССР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы деп атты бодунуң бот-тывынгыр талантызы-биле чаалап алган эш Зверевтен эгелээш, эң чалыыларга чедир янзы-бүрү мергежилдиг кижилери бар. Соңгу Верхне-Вимойск районда көдээ композиторлар, бот-тывынгыр авторлар, артистер «Хүннээректээн даш» деп балетти тургускан. Ол дээрге бистиң чуртка чугула ужурдузалыг — якут алмазын ажытканынга турасааткан балет-тир.

«Чукот-эскимос» ыры болгаш танцы ансамбли — студентилериниң болгаш аныяктарның 1-ги Бүгү-звилел база Москвага VI Бүгү-делегей фестивальдарының киржикчизи, мөңгүн медальдың эдилекчизи. Ам бот-тывынгыр ансамбльдиң киржикчилери уламна көвүдээн, оон составында 50 ажыг ивижилер, балыкчылар, тудугжулар бар. 1961 чылда болуп эткен сиилилге болгаш чурулга бот-тывынгыр уран чүүлүнүң Бүгү-россий делгелгезиниң көрүлдезинге 1-ги шаңналды Таймырдан бот-тывынгыр чуруичу Балдин алган. Якут АССР-ниң Татинек улус театры эткен чылын болган улусчу театрларның Бүгү-россий көрүлдезинге 1-ги чергениң дипломун чаалап алган. Театрның тургусканы «Лоокут болгаш Ныоргусун» (Зрес оол болгаш ыс) деп шиизин ыннчан Кремль театрынга көргүскен.

— Кыдыкы Соңгу чүктүң биче аймак-сөөк улустарының боттывынгыр талантызының, черле уран чүүлү, сиилилге, чечен чогаал, чурулга, музыказын хөйнү чугаалап болур, ол дугайын секциялар аайы-биле болган хуралдарга чугаалашканывыс бо— деп, Н. К. Крупская аттыг Төп улусчу чогаадылга Бажыңының улуг режиссёру эш Маркина конференцияга дыңнаткан.

ЧОГААЛДЫҢ СӨЗҮ

Даштындан көөрге ёзулуг тыва кижиге дөмей, үжен хар ашкалак аныяк эр-биле чапсарда чугаалажы бердивис. — Григорий Ходжер мен — деп, ол бодун таныштырды. Ол нанай улустың Чөөн чүкте сурагжаан чогаалчызы болду. Чечен сөстүң ээзи-биле ол-бо чугаалажып олура, дужувуста ханада улгаттыр тырттырган фото-чуруктарны эскерип кагдывыс. Ында Григорий Ходжерниң Михаил Шолохов-биле СССР-ниң чогаалчыларының ийиги съездизинге чапсар үезинде беседалажып турганын көргүскен болду.

Ходжерни Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Кыдыкы Соңгу чүкте бот-тывынгыр аныяк чогаалчыларның чогаадылга ажыл талазы-биле эң «кырганы» деп санап болур.

— Мээң өөнүктүрүм көвей апарган болдур эвеспе. Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүнге эрткен чылга чедир чүгле үшле кижи турган болзувусса, ам Кыдыкы Соңгу чүктээзи-биле кады чеди кижи апарган бис. Чукот шүлүкчү Антонина Кымытваль, ульчи чогаалчы Александр Вальдю, ненец литератор Василий Летков, нивхи Владимир Санги оларның аттары немешкен. Хууда мактанып шыдавас мен, элээн наш чыындылар үнгүлээн, ында рассказтар, шүлүктер-даа бар, нанай улустың бөгүнгү амыдыралының дугайын көргүзерин орадлашкан мен.

Төрээн хемниң умун дургаар
Төктүп турар аялгавыс —
Улуг ишке төрүттүнгеш,
Улам ырап чаңгыланзын!

Бо одуруглар нанай балыкчы Андрей Пассарның төрээн суурунга бижээн шүлүүнүң эге куплединдир. Орта аялганы бот-тывынгыр композитор Угрюмов чогааткан. Ыннчангаш ону «Нанай вальс» деп адаан. Вальсты орус дылга өчүлдургаш, крайның «Оожум океан сылдызы» деп солунунга нанай, орус дылдарда парлап үндүрген.

КӨРҮКЧҮЛЕР КӨВЕЙ

Чыыштың киржикчилери илеткелдер-биле кады чүгле хөй янзы программалыг концерттер, чаа-чаа аялгалар эвес, харын сиилилгениң, чурулганың уран-шеверниң чүүлдерин эккелгеш, Чөөн чүктүң уран чүүл музейинде делгээннер.

Бо хүннерде музейниң аалчылары көвей. Радио, телевидение, парлалга ажылдакчылары чурукка тырттырган, киностудия ажылдакчылары чай чок ажылдаан турар. Олар-биле кады, экскурсантылар база-ла үзүк чок шуужуп турар. Удавас делгелгени Москваже аппаар деп билгеш, кижи бүрүзү четтигип көөрүн бодаар боор-дур.

Сиилилге болгаш чурулга делгелгезиниң кол темазы — Кыдыкы Соңгу чүктүң болгаш Чөөн чүкте биче аймак улустарның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразының хөгжүлдези.

Чыышка 40 ажыг илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны дыңнап, оларның хөй кезиин боттывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң концерт, оюну-биле көргүзүп, магнитофон бижилгелерин дыңнап, Кыдыкы Чөөн чүк улузунуң культуразының дугайында кинофильмнериң журналдарын көрүп турган чорутканн.

Д. ЕНДАН,
Н. БАЛГАНОВ.

Хабаровск хоорай.

Эртем-шинчилелдиң «Орлик» деп судиозу Владивостокта ээп келген. Балык ажыл-агыйының болгаш далайның Оожум океан эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери, балык тывыжының чаа районнарын шинчилевишаан. Индий океанның чөөн талакы кезээнин ажжок делгем кезиин шинчилеп, Австралияның барыын эриктериниң чоогунга ажылды чоруткан. Мурнуу далайларда эң үнелиг балыктарның мөөңнелген байлак чаа черлерин олар ажыдар аргалыг болган.

ЧУРУКТА: экспедицияның «Орлик» деп суднозу Владивостокта Диомид бухтаның өртээлинде турары.

ФОТО Н. НАЗАРОВТУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„Акшам хөй, шыдай-дыр“...

1961 чылдың сентябрьда Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң суурунга кирбей салдыг, бежен хире харлыг, мадагар семис боттуг, даштындан көөрге бүдүш-шынары топтуг-томаанныг әр кижи көстүп келген. Колхозчулар ол кижини көргеш кайыын келген дарга боор деп сонуургап айтырып турганнар.

Ол Чаа-Хөл суурда белеткел конторазынга ажылдап тургаш, арагалаар чоруу-биле ажылындан үндүрткен Николай Иванович Арагачы деп кижи болган. Удаваанда колхоз баштаар чери ол кижини тудуг проравынга томуйлаан. «Колхоз баштаар чери төлептиг кижини-ле удуртур ажылга томуйлаар болгай» деп колхозчулар идегеп, «бистиң эмге-сеске чок, бичии суурувус ам-на алныг, чараш тудуглар-биле чаагайжыды туттунган болур-дур» деп өөрүп, чаа прорабка идегеп турганнар.

Н. И. Арагачы күзеп келген ажылын хүлээп алгаш, ажылды башкарып эгелей берген. Тайгада ажылдап турар тудугжуларның аш-чеми багай-дыр, оларны аш-чем-биле эки хандырза чогуур деп колхоз баштаар чериндан прораб негелде кылырга, ол негелдени ёзугаар бир бени ол бригадага аппаргаш соп берген. Ийи хонганда соккан бениң эзгилиг холу чиде берген. Ол аразында Николай Иванович колхоз суурунче чаныы келген. Үш хонганда ол эзгилиг холду Николай Иванович бажыңында эккелгени билдине берген. «Ону-даа дарга хереглээнней хереглезин» дээш бригаданың кежигүннери ыытташпаннар.

Ийи неделя эрте бергенде Николай Иванович база-ла амдажаан аайы-биле тайгада тудугжулар «эзт чок бергедей берди» дээрге, колхоз баштаар чери бир кончуг семис аътты ол-ла бригадага аппарыш соп бээрин чөпшээрээн...

1962 чылдың февраль, март айларда тудуг ажылының темпизи кошкап, бригадирниң ажылга удуртулгазының шаг-деңгели сулараан. А Николай Иванович артенин-не колхоз даргазының чанында кожа олурупкан, «бөгүн чиик машина кайнаар баар ирги» дээн-не олургуларын бо-ла көөр чүве. Ол тулуг удуртур хамаан чок, харын мотоцикл, чок болза моторлуг чадаг терге садып алыр акша берилер деп негелде кылып туруп бээр апарган.

Николай Иванович ынчап-мынчап, элец-тендиң байдал-биле частың айларын ажылдап эрттирген, ол ынчап турда кылдынган боттуг ажылдың көстүр түннели чок болуп кээр орта, өскээр булганырын бодап эгелээн. Ынчап турда 1962 чылдың июль апарган. «Эз-та, айның чаазында, хүннүң эгезинде өскээр хөлебес болза кайын болур» дээш, Николай Иванович Шагаан-Арыг чорааш келген. «Мен бо чорааш Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз эргелелиниң начальнигинге ужураштым, ол мени көргеш, «эртеминер шыырак-тыр, Шагаан-Арыгның саржаг комбинадының директорунга ажылда» дидир. Ынчангаш, мен анаа ажылдаар болдум деп маргыш тургаш, колхоз тудуунун ажылындан хосталып алган. Оон ам шынап-ла саржаг комбинадын директорлап ажылдап көрейн деп Улуг-Хем районнуң партия, совет организацияларынга билдириишкин бижип, дилег кылырга, ол организациялар оон ажылга доктаамал эвезин, кижизиг бүдүш-шынар чогун билгеш, ажылга хүлээп албаан-дыр.

Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый черинге ажыл дилеп чеде бээрге, Арагачының аажы-чаңын эки өөренип көрбейн, Ийи-Тал участогунга лесник кылдыр ажылдадып каан. Күс дүжүп келген. Н. Арагачыга Улуг-Алдаккa 30 тонна сиген кезер план берген. Ол 28,8 га черниң сигенин чеди сараат кылдыр бөлүп, кезип тургускаш, хемчээп көөрге 48,7 тонна сиген болган. Ыяш ажыл-агый черинин ажылга удуртулгазының шаг-деңгели сулараан. А Николай Иванович артенин-не колхоз даргазының чанында кожа олурупкан, «бөгүн чиик машина кайнаар баар ирги» дээн-не олургуларын бо-ла көөр чүве. Ол тулуг удуртур хамаан чок, харын мотоцикл, чок болза моторлуг чадаг терге садып алыр акша берилер деп негелде кылып туруп бээр апарган.

Николай Иванович ынчап-мынчап, элец-тендиң байдал-биле частың айларын ажылдап эрттирген, ол ынчап турда кылдынган боттуг ажылдың көстүр түннели чок болуп кээр орта, өскээр булганырын бодап эгелээн. Ынчап турда 1962 чылдың июль апарган. «Эз-та, айның чаазында, хүннүң эгезинде өскээр хөлебес болза кайын болур» дээш, Николай Иванович Шагаан-Арыг чорааш келген. «Мен бо чорааш Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз эргелелиниң начальнигинге ужураштым, ол мени көргеш, «эртеминер шыырак-тыр, Шагаан-Арыгның саржаг комбинадының директорунга ажылда» дидир. Ынчангаш, мен анаа ажылдаар болдум деп маргыш тургаш, колхоз тудуунун ажылындан хосталып алган. Оон ам шынап-ла саржаг комбинадын директорлап ажылдап көрейн деп Улуг-Хем районнуң партия, совет организацияларынга билдириишкин бижип, дилег кылырга, ол организациялар оон ажылга доктаамал эвезин, кижизиг бүдүш-шынар чогун билгеш, ажылга хүлээп албаан-дыр.

Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый черинге ажыл дилеп чеде бээрге, Арагачының аажы-чаңын эки өөренип көрбейн, Ийи-Тал участогунга лесник кылдыр ажылдадып каан. Күс дүжүп келген. Н. Арагачыга Улуг-Алдаккa 30 тонна сиген кезер план берген. Ол 28,8 га черниң сигенин чеди сараат кылдыр бөлүп, кезип тургускаш, хемчээп көөрге 48,7 тонна сиген болган. Ыяш ажыл-агый черинин ажылга хыналда чогун ажыглап алгаш, ол сигенни 54 тонна кылдыр, 24 тоннаны пландан ажыр күүсеткен деп меге медээ берип, артык акшаны төлеттирип алгаш бодунга ажыглаан. Хар чаап, кыш дүжүп келген. Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый чери Жданов аттыг колхозка 48,7 тонна сигенни «берген». Ол сигенден колхоз чүгле 25,7 тонна сигенни херек кырында алган. Колхоз 48 тонна сиген алган деп меге акт тургузуп алгаш, колхозтуң ревизия комиссиязының даргазының адын салдырып алгаш, оон өртээн колхозтан төлеттирип алган.

Колхозчулар одалга ыяжының биледин лесник кижиден акша-биле туда садып алыр чурум бар болгай. Ону ажыгдаан. Н. Арагачы колхозчулардан ыяш өртээ акшага билет бербейн баар таварылгалар бар. Чижээ, 67 харлыг Б. Дарыймаадан 10 рубльди алгаш, оон биледин бербээн.

Сөөлгү үеде Николай Иванович үргүлчү арагаалап, ыят чогу-биле мынча деп чугаалап турар: «Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агый чери менээ ай санында 125 рубль шалып төлеп турар болгай. Менде ам дээрезинде кылыр ажыл бар эвес, арагалаар апаар мен, акша турда ажылдаарындаа, арагалаарын-даа кижи боду-ла билгей, кымны кым канчаарыл, ынчан? Мен шыдай-дыр ол!».

Чок! Арагачыда «шыдай мен» деп көөргеттинип, чоргаарланыр чүү-даа чок-тур. Ол маадыр эвес, маңысталчак амыдыралче кирип, эки мөзү-шынарын ышкынып турар-дыр. Бир эвес шыырак билиглиг кижи болза коммунизм тургузукчузу кижинин моральдыг дүрүмүнге чөрүштүр, ажылга харыысалга чок, албан хүлээлгени бүрүү ажыглаар, хөй-ниитиниң хөреңгизин хууда ажыглап шиңгээдир чоруктарны чүге болдуруп турарыл ол? Ону хөй-ниитиниң бүрүү шавышкынынга киирер өй келген.

К. МОНГУШ.

Солун чүүлдер булуңу

158-тиг

Чүну-даа көзүлбестедип турган кезек туманны эткеш, Талыштың харлыг меңгилеринге чедип келдивис. Дагның мурнуу талазында ыйгылчыгашта бичежек суурга машинавыс доктаай берген. Чиңгежек кокла оруктап, хавак кырында бажыңчыгашче үнүп келдивис. Бисти ак-салдыг Ширали Фарсали Оглы Мусликов уткып алды. Бөдүүн костюм кеткен, буттарында чымчак уктарлыг ол кыраан-биле беседавыс дораан-на эгелээн:

— Каш харлыг силер?

Ширали хүлүмзүрүп, салын сыйбады.

— Үттүндурган чүве-ле болгай.

— Черле ыннчаш?

— 158-тиг мен ийин...

Октябрь революциязының дугайын чугаалажы бердивис.

— Революция дидир силер бе? Эки сактып тур мен. Селемелерлиг кызыл-шеригжилер... Оон соонда колхоз организастаттынган. Ынчаарда мен хой кадарын, бригадага ажылдап турдум. Ам арай-ла кырыксап, ажыл кылырынга база баксырай берген мен. Ынчангаш колхоз меңээ пенсия берген, мени уругларымның уруглары хайгаарап, дуза чедирип турарлар.

Бодунуң назыны улгадып, кырый берген болза-даа оон шагшинээзи дыка сергек болду. Оон диштери күрүүп, карааның көскүзү улуг эвес баксырай берген болза-даа, оон буттары кымныындаа артык ышкаш кадык.

Ширалиниң узун назыныңы чажыды чүдел? Оон ужуру болза даг чурттуг кижилерниң аш-чеми бир янзы болуп турарында деп чамдык эштер бадыткап турар. А Ширали чүну чемненип турары? Чүнүң-даа мурнунда хой эвда, оон өске хлеб-чүрек, хой судунден кылган быштак, ногаа... Ынчангаш узун назы назылаарының чажыды чүгле аш-чемде эвес болгу дег. Талыш дагларының чурттакчылары кайгамчык арыг даг агаарын тынып турар. Климат черле онзагар кыжын — хар, чайын — изиг эвес. Оон чурттакчылары барык бүдүн чыл дүргүзүнде даштыгаа арыг агаарга үдүүр. Ширали бүгү назынының иштинде чаңгыс катап-даа аарываан, үргүлчү күш-ажыл кылып өскен.

(«Сельская жизнь» солундан).

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Акропольдуң маадыры-биле ужурашкан

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Коржёвтуң дамчыдып турары болза:

Грек политиктиг хоругдаттырганнарга келдерел көргүзер дээш комитет Лондонуң Сент-Панкрас районунуң чагырга черинин чөвүлелиниң залынга грек улустуң маадыры Манолис Глезос-биле ужуражыышкынны чоокта чаа эрттирген. Ол ужуражыышкынга 1500 ажыг кижи кириишкен.

Лондонда профэвилелдериниң болгаш Англияда грек организацияларның төлээлекчилери, сураглыг англи чогаалчы Джеймс Олдридж, парламент кежигүнү лейборист Лесли Пламмер болгаш өскелер-даа маадыр патриотка байыр чедиргеннер.

Кара бажыңнарда ам-даа хилинчектеп чыдар 1.100 маадырларның хуу-салымы халаптыг байдалда турарын Манолис Глезос чугаалаан. Фашизмге удур демиселчилерни кадыг-дошкуну-биле истеп-сүрбүшаан, грек реакция дайынның кемниг идеяларын шуптузун келдереткен, оларның чаңгызын-даа шаажылап шиитпээн болгаш кара бажыңга олуртпаан. Ол база-ла билдингир, чүге дээрге, Грецияда эрге-чагыргада олуруп турар кижилер удурланыышкынның шимчээшкининден ырак турган, а оларның иштинден хөй кижилер фашистер-биле шуут кады ажылдап турган деп Глезос чугаалаан.

Бистер-биле кады бүгү чурттарның кижилери Грецияда патриоттарны истеп-сүрүп турарынга, хосталганы казып турарынга удурланыышкынны илергейлеп, демократияның болгаш гуманизмниң идеяларының тиилелгези дээш демисежир ужурлуг деп Глезос медеглээрге, олурушканнар адыш часкап турган.

Лесли Пламмерниң саналдап киирген резолюциязын аажок улуг сорук киришкин-биле хурал хүлээп алган.

Сенагалдың чоруткан бижии

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сенегалдың агаар делгеминче португали самолёттарның шургуп кирип, сенегал көдээ суурларны бомбалап турганының фактыларын хынап көөр сорулга-биле КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын далаштыг чыылдырарын Сенегал Республиканың чазаа чоокта чаа негээн.

Салазарның ёзу-чурумунуң тергиндээшкининиң адаанда турар Португали Гвинея-биле Сенегалдың кызыгаарындан ырак эвес турар сенегал көдээ суурларны элээн каш португали шериг бомбалаан.

Чарыгдал чокка бүткен суг хөөлбээ

Сөөлгү айларда бойдус кижилерге кайгамчык солун чүүлдерни таварыштырып турар. Февральдың төнчүзүнде хүн караа чылып, хар эрип эгелей бергенде, Ниш хоорайның чанында Завой суурнуң чоогунда Височица хемни көшке батказ туглапкан. Бойдустуң ол ажылы узуну 500 метр, бедии 36 ажыг метр суг мооннаан тургускан. Суг дургени-биле хөөлбектелип эгелээн. Шөлү 6 ажыг квадрат километр хөлде ам 20 миллион ажыг кубометр суг долган. Моондактың чанында хөлдүң ханызы 32 метр чедип турар. Ол моондактың дажын электростанция тудуунга хереглеп болбас бе, — деп айтырыгны ында келген тускай эрге темниглер шинчилеп эгелээннер.

И. ТИТОВ.
СЭТА-ның корр.

Белград.

ТЕРГИИН „ДУЖУТ“

Югославияда Алекс Шантич аттыг көдээ ажыл-агый комбинадының хаван фермазынга бир хаван 30 оолдарны төрээн. Оларың чээрби бежи диринг арткан. Ол оолдаашкын чурттуң рекорду. Олар эки өзүп, доругуп турарлар. Ийи хүн эрткенде оларны деңзилээрге, деңзизи бир-бир килограмм болгулаан.

Венгрияның Хевеш облазының «Мир» кооперативинге ховар таварылга база болган. Бир хаван февральдың 26-да тос оолдарны төрээш, 20 хонук эрткенде, март 18-те 14 оолдарны база төрээн. Ол хаван боду база 23 оолдары эки байдалдыг.

(СЭТА).

Кош хырынныг кижи

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың марттың төнчүзүнде Ханойнуң госпиталынга аарыг кижини эмнээрибиле чыттырган. Эмчилер ол кижиниң ишти ыжып, аараан боор деп сестип турганнар. Эмчиге эмнедип турган үезинде чем ижер санында ол кижиниң сугну хемчээл чок хөй ижип турарын эмчилер эскерип каан. Шинчилгени чогуур-биле чоруткан соонда ол аарыг кижиниң ийи кош хырынныг болганы илерээн. Хырынның бирээзи оң талазында үстүү хозунга, а өскези — солагай талазының адакы хозунга чораан, оларның аразы тудуш болган. Ам бо үеде клиниканың эмчилери аарыг кижиниң ийи кош хырынының тургузуунуң онзагай чүүлдерин шинчилеп турар.

Буступ дүжер

ГАВАНА. (СЭТА). Реакциячылар Бразилияда күрүне эргилдезин белеткеп турарлар деп, көскү политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчызы депутат Леонел Бризола бразили телевидение дамчыштыр чугаазынга медеглээн.

Ук черниң реакциязы болгаш дайынзырактары «сүлчээчи ажыл-чорудулганы идепкейлиг чорудуп турар» деп, Бризола демдеглээнин Пренса Латина агентилелдиң Рио-де-Жанейродан дыңнадыында айтып турар.

Али Сабриниң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Каирге болуп эткен үш таланың чугаалажыышкынынарының түңнелинде Катттышкан Араб Республика, Ирак болгаш Сирия федералдыг күрүне тургузар деп шиитпирлээн дээрзин Каириниң радиозунуң дамчытканын Рейтер агентилел дыңнадып турар.

Чаа федералдыг күрүне үш райондан: Египеттен, Ирактан болгаш Сириядан тургустунар апаар, күрүненин чаңгыс аай найысылалы — Каир болур, чаңгыс аай туктуг болгаш чаңгыс аай хамаатылыг болур деп, КАР-ниң күүсекчи көвүлелиниң даргазы Али Сабри медеглээнин дыңнадыгда айтып турар.

ВЕНЕСУЭЛА ПАТРИОТТАРНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Венесуэланың хосталганың национал фронтузу Каракаска болган бирги съездизинге бодунуң ажыл-чорудулгазының программазын хүлээп алган. Ол программада айтып турары болза: национал хамаарышпас чорукту, хосталганы болгаш амыдыралдың демократтыг хевирин чаалап алыр; нацияның бүрүн-бүдүн турар чоруун катап тургузар болгаш национал байлактарны, курлавырларны чуртка дедир эгидер; революсчу, национал болгаш улусчу чазакты тургузар.

Превса Латина агентилелдиң Каракастан дыңнадыында айтып турары-биле алырга, съезд фронтунуң удуртулгазын соңгаан.

Хосталганың национал фронтузунуң күүсекчи комитединиң съезд доозулган соонда парлап үндүрген медеглелинде демдеглээни: фронт болза идеологтуг бүгү угланыышкыннарның ажылдакчыларын, чаңгыс партияның эрге-чагыргазының турар үезин узадыр сорулганы салган хоозун соңгуллага удур демисежип турар—бүгү шериг болгаш хамаатты патриоттарны каттыштырып турар.

Хосталганың национал фронтузу бодунуң төп парлалга органын — «Патриот» деп солунну үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Күрүненин Кызылда педагогика институду 1963—1964 өөредилге чылында мооң адаанда факультеттерге студентилер хүлээп алырын чарлап тур

1. Төөгү-филиология факультеди — тускай эртемнери:

а) орус дыл болгаш литература.

б) тыва дыл, литература болгаш төөгү.

2. Физика-математика факультеди — тускай эртемнери:

а) физика болгаш математика.

б) физика, электротехника, машиноведение.

3. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үндезиннери-биле биология факультеди.

Өөренириниң хуусаазы беш чыл.

Институтка хүлээп алырының чуруму ССРЭ-ниң бүгү дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыры-биле бир дөмей.

Институтка кирип турарлар боттарының шилип алган тускай эртемнери хамаан чокка мооң адаанда эртемнерге киреринiң экзаменнерин дужаар:

1. ТӨӨГҮ-ФИЛИОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕДИНГЕ — орус дыл (аас болгаш бижимел), тыва дыл (диктант), ССРЭ төөгүзү (аас), даштыкы дыл (аас).

2. ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАКУЛЬТЕДИНГЕ — математика (аас болгаш бижимел), физика (аас), орус дыл болгаш литература (бижимел), даштыкы дыл (аас).

3. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИ БИЛЕ БИОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕДИНГЕ — орус дылга, литературага— (бижимел), физика (аас), химия (аас), даштыкы дыл (аас).

Ортумак школаны доосхан дугайында документилеринде даштыкы дыл талазы-биле демдек салдынмаан кижилерни даштыкы дылга киреринiң экзамининден хостаар.

Институтка кирер дугайында билдириишкинин капсырыдалары-биле кады директорнуң адынның кырынга киирер:

1. Институтка кирер дугайында характеристиказы.

2. Ортумак эртеминиң дугайында документизи (болу-биле).

3. Автобиографиязы.

4. Бүдүрүлге болгаш албан черинiң удуртукчузунуң шынзытканы, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге; колхозчуларга — институтка киреринiң мурнуу чарыында колхозка ажылдап турганы ийи чыл бүрүзүнде ажылдап алган күш-хүнүн демдеглээн, колхоз баштаар черинiң шынзытканы, колхозчунуң дептеринден ушта бижилге.

5. Эмчи шынзылгазы (форма № 286). Ону эмчи шынзыткан гурэр.

6. 4 фото-чурук (бөрт чокка тырттырган, 3х4 см хемчээлдиг).

Киреринiң экзаменнерин 1963 чылдың июль 10-дан 25-ке база август 1-ден 15-ке чедир чорудар.

Институтка хүлээп алдынганнарны нинти чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар.

Өөредилге чылы 1963 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Бот-өөредилге салбырынга башкы институдун мооң адаанда тускай эртемнерге доосканнарны 3-кү курска хүлээп алыр:

а) орус дыл болгаш литература.

б) тыва дыл, литература болгаш төөгү.

в) математика.

г) бойдус.

Документилерни мооң адаанда адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 4 Институттуң директорунга.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хат кошкактан ей-тавынга чедир чөөн болгаш соңгу-чөөн чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага— 1 градус, а Кызылга—0 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультипликациялар 10, «Фея өскелерге дөмей эвес» 10, «Симлеге ынакшыл» (1, 2 сериялары катай) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «13-түн дүнезинде» 11.15, 1.15, «Мээң бичии өөнүүм» 3.15, 5.15, «Шынаага демисел» 7.15, «Дагларда алдын казып турар черде», «Шынаага демисел» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Кудумчу хенертен болуушкуннар-биле долдунган» 11.15, 1.15, «Любовь Яровая» (2-ги серия) 3.15, 7.15, «Тоеродор» 5.15, «Балтика сээн-биле», «Сибирьге», «Тоеродор» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10.30, «Өлүмнүң чанында» 12,30, 2.30, 4.30, «Шупту-ла Еваниң дугайында» 6.30, «Ленинниң скульптуразын Андреевтиң кылганы», «Шупту-ла Еваниң дугайында» 8.30 шактарда.

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кырган Аширниң кажар чоруу» 10, 12, «Илья Муромец» 2, «Армагеддон» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүмнүң чанында» (делгем экранныг) 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Кырган мунунчу» 11.15, 1.15, «Симлеге ынакшыл» (1-ги серия) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чоос» 2.30, 4.30, 6.30, «Сени дилеп тур мен» 8.30 шактарда.

Редакцияның адрезиниг

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң ораламчызының 35-24, пропаганда килдизинiң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизинiң 25-38, партийжи амыдырал килдизинiң 37-13, иштики информация килдизинiң 10-60, чагаа болгаш совет тургузулга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Культура министерствозунуң типографиязы ТС—00130.